

ЦЕНТАР ЗА ПРАВА ДЕТЕТА

Save the Children Norway

SAVE THE CHILDREN НОРВЕШКА

Приручник за наставнике

ЗаПраво ми

Драгана Ћук Миланков

Пројекат *Мониторинг права детета - гласови деце*

2005

ПРЕДГОВОР

Приручник 'ЗаПраво ми' настао је у склопу пројекта "Мониторинг права детета - гласови деце". Пројекат се реализује уз подршку Норвешке фондације 'Спасимо децу' (Save the Children Norway). Пројектне активности у Србији координира Центар за права детета Београд.

Реч је о регионалном пројекту који се истовремено реализује у више основних школа у Србији и Црној Гори, као и у Босни и Херцеговини, што омогућава шире повезивање и размену искустава.

Пројекат је настао као одговор на потребу да се систематски ради на оснаживању деце за активан и одговоран однос према властитом окружењу, припремајући их на тај начин за конструктивно учешће у животу заједнице. Основни оквир за то представља учење о правима детета а потом и стварање могућности за предузимање конкретних акција. Усвајајући основне појмове везане за уређење друштвених односа, ученици се упознају се расподелом улога и одговорности укључујући и значај властитих капацитета. На такав начин се подстиче њихова осетљивост за шире социјално окружење, јачају капацитети за унапређење социјалних релација, развијају вештине анализирања, аргументованог заступања и сврсисходног деловања.

Основни модел пројекта заснива се на поштовању интересовања саме деце.

Након пружања основних информација (кроз неколико наставних јединица на почетку школске године) свим ученицима једне генерације у школама које се активно укључе, они ученици који покажу посебно интересовање за ову област укључују се по принципу добровољности у посебно формирану групу која наставља да ради у истом саставу до краја школске године. Уз обученог водитеља, ова група се бави активним проучавањем појава и проблема са којима се деца сусрећу, извештавањем ширег окружења о налазима (од вршњака до одраслих) и иницирањем акција за њихово решавање када процене да је то потребно или могуће.

УВОД

Права детета су данас више од моралне категорије, јер су призната у међународном и, већим делом, у националним правима. На међународном плану, призната су бројним међународним документима, од којих је свакако најзначајнија Конвенција о правима детета из 1989. године. У државама, права детета су заштићена законима и другим правним актима, а остварују се у породици, школи, државним установама, на радним местима, на улици, и другим местима и околностима. Права детета нам, баш као и људска права, нико „не даје“ – ми их имамо самим тим што постојимо. Међутим, врло је важно да су права детета посебно и изричито призната у законима и другим правним актима, као и да постоји адекватна заштита у случају њиховог кршења.

Пошто је школа средина у којој дете и млада особа свакодневно бораве, и путем које уче, поред конкретних едукативних садржаја, и разне битне вештине живљења, изграђују базично разумевања света око себе, и изграђивања жељене позиције у њему), сматрамо школу важним каналом образовања деце и младих о правима која имају, што обухвата како информисање, тако и оснаживање у правцу могућности њиховог остваривања.

Приручник који је пред вама, бави се темама везаним за права детета и, укратко, на нивоу основних информација, начинима и могућностима деловања када су она угрожена. Намењен је професорима који ће у оквиру пројекта, споменуте теме приближити ученицима. Састоји се од теоријског и практичног - радионичарског дела.

Теоријски део разрађује теме **права детета** кроз упознавање са Конвенцијом о правима детета, и **партиципације** као битног механизма њиховог остваривања.

Практични део вас усмерава на који начин да битне теме из ове области пренесете ученицима. Састоји се од осам тема обрађених на радионичарски начин. За већину тема је предложено више алтернативних радионичарских активности кроз које се може достићи постављени циљ. Пошто избор најадекватније зависи од више фактора који се не могу унапред предвидети (величине групе, заинтересованости ученика, степена замора ученика с обзиром на део радног дана када се радионица одиграва, времена које професор и ученици имају на располагању, и сл.), остављено је вама да процените која ће активност у конкретном случају бити најделотворнија.

Функција овог првог циклуса је да ученицима пружи основне информације о правима која имају и начину на који их могу заштитити, као и да их мотивише да се на овом плану ангажују. Ученици који буду заинтересовани да се даље упознају са механизмима друштвеног активизма, формираће нову групу, јединствену на нивоу школе, која ће ући у други циклус пројекта.

Други циклус, обухваћен другим приручником, подразумева пружање мало детаљнијих информација о механизмима борбе за остваривање промена на друштвеном плану, пре свега у смислу заштите угрожених права, кроз упознавање са процесом заступања – врстама заступања, фазама кроз које се одвија, техникама помоћу којих се спроводи.

Поменути приручник се такође састоји из теоријског и практичног дела. У овом случају, практични део је флексибилније одређен. Наведене су теме са којима ученици треба да се упознају и сугерисани начини на које би то могло да се оствари, а водитељима је препуштено да пратећи групу, њихова интересовања и брзину савладавања нових информација и вештина, процене како ће се одвијати сваки сусрет.

Надамо се да на овај начин одгајамо генерацију спремну да преузме одговорност, узме учешћа у друштвеном животу и да му хуман карактер!

1. ПРАВА ДЕТЕТА

1.1 Природа људских права и права детета

Права детета припадају категорији људских права. За разлику од осталих права која су позитивноправног порекла, што значи да их држава прописује те зависе од законодавца и његове воље, људска права су моралног порекла. Она проистичу из основних схватања људске природе (либералних виђења људских бића као инхерентно равноправних, аутономних и слободних) и држава их мора поштовати, без обзира да ли је на то изричито пристала ратификацијом уговора. Људска права нису у искључивој надлежности ни једне државе, она не може да одлучује да ли да их поштује или не. Поред тога што обавезност поштовања људских права за државу проистиче из унутрашњег нормативног поретка, њу на то обавезује и међународно право. Нека људска права која су призната међународним конвенцијама, као на пример право на живот, право на изражавање, право на правично суђење, представљају основ обавезности чак и за државе које нису ратификовале те уговоре. Уколико је држава ратификацијом прихватила одредбе одговарајућег правног акта, она је, наравно, тим пре дужна, под претњом међународне одговорности, да наведене стандарде спроводи у живот. У том смислу, она има обавезу да се уздржава од кршења људских права, да спречи и кажњава њихово кршење од стране других инстанци, као и да створи услове за њихово уживање.

Све до усвајања Конвенције о правима детета (1989. године), сматрало се да је дете довољно заштићено у оквирима заштите појединаца, по основу људских права. Дете је културолошки и психолошки схватано као биће не суштински различито од одраслих, без својих специфичности, које карактерише само недостатак развијених капацитета, којима располаже одрастао човек (не поседује развијену интелигенцију, не уме да чита и пише, не може да схвати ствари и односе разумљиве одраслима). Тек је промена у психолошким теоријама детињства, које дете представљају као специфично у односу на одрасле (нпр. интелигенција детета није неразвијена у односу на интелигенцију одраслих, квантитативно нижа, већ она функционише на специфичан, квалитативно другачији начин), пружила основ за дефинисање права детета, јер припадници те групе имају и специфичне захтеве у односу на систем који обезбеђују људска права.

Друга ствар, битна за разумевање актуелног дефинисања права детета, а која такође проистиче из промена у психолошком одређењу детета, односи се на могућност његовог издвајања из породичног контекста. Наиме, иако је још пре стотинак година уочена и исказана потреба да се дете заштити путем посебних прописа, укључујући и међународне конвенције, до скоро је тема права детета била увек смештана у контекст породице, и посматрана са заштитничких позиција. Усвојене норме су одражавале схватање детета као слабог и незрелог људског бића, којем су потребни посебна заштита и нега, што само одрасли могу да му обезбеде, на начин који они процене као најбољи. Промена из пасивног у активно виђење детета као

способног, аутономног и независног у контексту својих развојних постигнућа (а проистекла из истраживања развојних могућности детета), преусмерила је одређење детета у правцу увиђања његове способности и права да учествује у доношењу одлука које се њега тичу, у оквиру својих развојних могућности.

Конвенцијом о правима детета, усвојеном под окриљем Уједињених нација 1989. године, установљен је каталог права, а њен садржај одражава она схватања по којима је дете носилац права, а тиме и носилац захтева. Поставља се, на нивоу права, захтев да дете буде у центру свих збивања која се њега тичу, и да у њима учествује активно, изражавајући своје мишљење. Право детета да изрази своје мишљење се установљава као један од најважнијих принципа у области права детета, а обавеза да се изражено мишљење саслуша и уважи уздиже се са нивоа добре воље до норме међународног права. На тај начин, дете стиче право да учествује у утврђивању свог најбољег интереса (уместо да то, са протективне, пасивизирајуће позиције за њега чине одрасли), а остварује се и легална могућност да се дете заштити чак и од чланова своје породице (на пример, да тужи сопствене родитеље због злостављања или занемаривања).

Оштре реакције на оваква схватања, изазване су првенствено страхом од нарушавања ауторитета одрасле особе, пре свега родитеља. Иако је овај доживљај угрожености очекиван и разумљив, треба имати на уму да прави ауторитет не проистиче из контроле и асиметричне моћи, већ из доживљаја поштовања, и прихватања од стране друге особе. А уважавање овако дефинисаних права детета, управо томе и води.

Ипак, тешко се може рећи да је Конвенција о правима детета заснована на универзално сазрелој свести о поштовању и заштити права детета. Она се пре може схватити као циљ којем треба тежити, и постепено га прихватати.

1.2 Права детета – обавезе

Често је уверење да сваком праву одговара одређена обавеза, односно, да свако ко нешто „добије“, мора за узврат нешто да да. Овакав став је и прихватљив не само на нивоу морала, већ и на нивоу неких права (нпр. облигационог, када се може уз право уговорити и обавеза). Ситуација је мало другачија у области људских права. Она не зависи од државе која их одређује, већ их људско биће стиче самим рођењем, инхерентан су и неодвојив део његове људске природе, те уживање конкретног права не може да се веже уз обавезу, нити да се услови извршењем обавезе носиоца.

Но, иако право детета не подразумева аналогну обавезу, оно може да трпи ограничења. Како људска права, тако и права детета нису апсолутна, већ под одређеним условима могу бити ограничена или укинута. На пример, право детета на мирно окупљање и удруживање, може бити ограничено потребом државе да одржава јавни ред и мир.

1.3 Правни историјат Конвенције

Општа декларација о људским правима је први документ донет у окриљу Уједињених нација (1948. године) који се посебно бави људским правима. Иако формално необавезујућег карактера, овај документ је први универзални каталог људских права у историји у којем су прокламовани и дефинисани садржаји основних људских права и слобода, без дискриминације, једнако за све људе на свету. Као такав, он је основа за многе касније донете конвенције међународне заједнице у области људских права.

Многа права обухваћена одредбама овог документа су директно или индиректно усмерена на заштиту детета.

Генерална скупштина УН је 1959. године усвојила први документ који се посебно бави заштитом права деце – Декларацију о правима детета. Деца су издвојена као посебно осетљива групација, која захтева специфичну заштиту. На принципима Декларације је заснован садржај Конвенције о правима детета која је први међународни инструмент који се посебно бави децом, а који, за разлику од Декларације, обавезује државе чланице.

1.4 Процес остваривања права детета

Субјекти међународног права (државе и међународне организације), учествују у процесу остваривања људских права и права детета путем процеса нормирања, заштите и унапређења права. Невладине организације и појединци представљају важан елемент у спровођењу међународног права.

Нормирање у међународном праву се односи на стварање међународних стандарда у одређеној области. Међународне организације, на иницијативу држава, невладиних организација и мишљења експерата, доносе одлуке и препоруке, а затим нацрте међународних уговора о људским правима. Када се довољан број држава сложи са текстом нацрта, међународни уговор се усваја, а државе одлучују да ли ће га потписати и ратификовати.

Конвенцију о правима детета је ратификовало 192 од 194 државе (остале две су Сомалија и САД које су је само потписале). Ни једна друга Конвенција УН о људским правима није била прихваћена тако брзо и са тако очигледним ентузијазмом.

Заштита права подразумева успостављање одговарајућег система који ће омогућити спровођење усвојеног међународног закона. Она се одвија и на међународном и на унутрашњем плану.

Међународне организације имају посебна тела, или самим уговорима установљавају тела, којима државе подносе извештаје о свом спровођењу одредби међународног уговора.

На унутрашњем плану, државе успостављају разне системе заштите, од којих је најважнија судска.

Унапређење права је усмерено на ширење идеје о (у овом случају) правима детета, информисање о њима и могућностима њихове примене и заштите, лобирање и међународну сарадњу.

Спровођење овог пројекта је такође вид активности у правцу унапређења права детета.

1.5 Карактеристике Конвенције

У циљу бољег разумевања Конвенције, њено представљање ћемо започети навођењем неких основних обележја.

1.5.1. Основна обележја Конвенције

- У њој се, пре свега, по први пут утврђује универзално прихваћена дефиниција разних основних права детета.
- Конвенција је уговор о људским правима са највише ратификација.
- Конвенција је први међународни документ у области људских права који обухвата сва људска права која се признају некој посебној групи људи: економска, социјална, културна, политичка и грађанска. Захваљујући томе је Конвенција постала најзначајнији међународни уговор о правима детета и највиши ауторитет у овој области. Чак и када се заштита тражи преко уговора као што су Пакт о грађанским и политичким правима или Европска конвенција о људским правима, на одредбе Конвенције се позивају и Европски суд за људска права, и Европска комисија за људска права, и Комитет за људска права.
- Конвенција је и инвентиван документ пошто признаје нова и провокативна људска права, као што је на пример, право детета на слободно изражавање мишљења по свим питањима која га се тичу.
- Конвенција је први међународни уговор о људским правима који имплицитно признаје улогу невладиних организација у поступку остваривања права детета.

Имајући у виду све наведене карактеристике, јасно је да је Конвенција моћан инструмент за остваривање и унапређење права детета, како на националном, тако и на међународном плану.

1.5.2. Структура и садржај Конвенције

Основне принципе Конвенције, према Комитету за права детета, чине:

- Право на недискриминацију,
- Право на уважавање најбољег интереса детета,
- Право на живот, опстанак и развој,
- Право на партиципацију.

Наведена права су претпоставка за остваривање свих других права дефинисаних Конвенцијом. Права се, према области заштите на коју су усмерена, могу поделити на :

1. Грађанска и политичка права, у која спадају :
  - право на идентитет,
  - слобода изражавања и приступ информацијама,
  - слобода мисли, савести и вероисповести,
  - слобода мирног удруживања и окупљања,
  - право на приватност,
  - право на забрану мучења или других окрутних, нечовечних или понижавајућих поступака или казни.
2. Породична средина и алтернативна брига о детету, представљају издвојену сферу у којој су права везана за:
  - породични живот и одржавање односа са родитељима или стараоцима,
  - права детета које је лишено породичне средине,
  - права детета везана за алтернативни смештај,
  - право детета на заштиту од незаконитог пребацивања преко границе и родитељске отмице,
  - право на заштиту од злостављања и занемаривања.
3. Права на основну здравствену и социјалну заштиту
4. Права на образовање, слободно време, рекреацију и културне активности
5. Права детета која се налазе у посебним ситуацијама:
  - права детета избеглице,
  - права детета у оружаном сукобу,
  - право на заштиту од сексуалне, економске и друге експлоатације,
  - право на поступак у оквиру система малолетничког правосуђа,
  - право детета припадника мањинске групе или домородачког народа,
  - право детета жртве неких од околности које су допринеле његовом статусу детета у посебној ситуацији, на физички и психички опоравак и реинтеграцију.

1.6 Обавезе и одговорност државе наспрам обавеза и одговорности родитеља

Конвенција о правима детета признаје превасходну одговорност родитеља или старатеља за подизање и развој детета, али обавезује државе уговорнице да тај процес потпомогну, или интервенишу у случају кршења права детета. То значи да примарну одговорност у спровођењу Конвенције има држава. Да би се успоставила равнотежа између евентуалног произвољног мешања државе у породичне односе и нужности заштите детета од могућег кршења права управо у оквиру породице, овај међународни уговор, пре свега, обавезује стране уговорнице да поштују „одговорности, права и дужности родитеља или, где је такав случај, чланова шире породице или заједнице, како је предвиђено локалним обичајима, законских старатеља или других особа законски одговорних за дете, да би се омогућило, на начин који је у складу са развојним могућностима детета, одговарајуће усмеравање и саветовање у остваривању права признатих овом Конвенцијом“ (члан 5), а затим, у низу одредаба, даје овлашћење државама да интервенишу када је то потребно. На тај начин је јасно да ни једна држава уговорница не може да пребаца терет одговорности било за кршење, занемаривање, спречавање или заштиту, на родитеље или лица која се о детету брину. Јер, иако је одговорност родитеља или старатеља превасходна, није и искључива, те, уколико нису у стању да је врше, државе уговорнице су у обавези да им „пруже одговарајућу помоћ“ (члан 18).

1.7 Заштита и надзор

Међународно зајамчена људска права, морају да буду правно доступна лицима у једној држави. Стога је држава када ратификује неки међународни документ, у обавези да прилагоди постојеће законодавство прихваћеним обавезама. Државе то могу да остваре кроз више модуса који се налазе између два екстрема: да учине међународне норме непосредно примењивим у националном законодавству, или да успоставе унутрашње законе који одговарају ратификованим међународним нормама.

Поред прилагођавања законодавства, државе унапређују положај детета и кроз друге мере, као што су установљавање националних тела за заштиту права детета, установљавање омбудсмана за права детета, давањем подршке специјализованим невладиним организацијама, специјализацијом судства, креирањем посебне политике у области права детета, информисањем деце о њиховим правима, итд.

Конвенцијом је уведено и посебно тело за надзор над имплементацијом – Комитет за права детета. На тај начин је омогућено праћење усклађености националног законодавства у области заштите детета са одредбама Конвенције, праћење самог спровођења права и стања у пракси уживања права детета. Практично то значи да су државе чланице дужне да сваких пет година достављају Комитету извештаје о примени Конвенције. Државе се обавезују и да омогуће доступност извештаја јавности и то не само одраслима, већ и деци.

Поред тога, Конвенција предвиђа могућност да, у циљу ефикасног спровођења Конвенције, Комитет позове специјализоване агенције, УНИЦЕФ и друга надлежна

тела (у која спадају и невладине организације) која сматра одговарајућима, да пруже стручни савет за примену Конвенције у областима која спадају у оквиру њихових овлашћења. Невладине организације могу учествовати у контроли примене Конвенције и коришћењем могућности слања Комитету својих алтернативних извештаја, о стању у овој области у својим националним оквирима.

1.8 Национални механизми за старање о поштовању права детета

У већини држава у оквиру система власти, најзначајнију улогу у остваривању права детета имају **надлежна министарства са својим службама и правосудни органи**. Најбоље је уколико постоје посебни малолетнички судови надлежни у свим правним стварима које се тичу детета. У неким државама постоје **посебна министарства или државне агенције за децу** или одговарајући ресори у оквиру министарства за људска права. Посебно значајна институција је **омбудсман** – заштитиник људских права. Идеално би било да постоји одвојен омбудсман за права детета.

Невладине организације такође могу имати веома значајну улогу у борби за остваривање права детета. Поред улоге информисања младих о сопственим правима и оснаживања у правцу њихове примене, оне могу у име детета да предузимају и радње пред административним и судским органима, ради заштите њихових права.

У неким државама се **верске заједнице** активно укључују у заштиту права детета, посебно у кризним ситуацијама, као што су оружани сукоби, избеглиштво, глад, епидемије, или елементарне непогоде.

Значај улоге **медија** за промоцију и заштиту права детета произилази пре свега из њихове велике моћи утицаја на јавно мњење. Покретање медијске кампање може да подстакне спору или незаинтересовану власт да реагује, а понекад може да резултира чак и променом законских решења и праксе.

Комерцијални сектор може да има истакнуту улогу у заштити права детета, поготово у богатијим земљама. Компаније се могу укључивати у кампање заштите тих права или могу оснивати фондације за помоћ у појединим областима људских права и права детета, најчешће у случајевима лечења или школовања деце.

Но, битно је имати на уму, да сви поменути, постојећи канали деловања у правцу остваривања и заштите права детета, сами по себи нису довољан гарант остваривања суштине одредби Конвенције. Пошто Конвенција предвиђа еманципацију деце и њиховог учешћа, најзначајнији аспект је свест деце о њиховим правима, као и свест о могућности реаговања, и спремност да реагују, у случају њиховог кршења. На тај начин се генерације васпитавају у духу слободе, толеранције и равноправности, развијају се млади који су самостални, спремни на преузимање иницијативе и одговорности за ствари које их се тичу. Са тим циљем је инициран и овај пројекат.

2. ПАРТИЦИПАЦИЈА

2.1 Одређење партиципације

Као један од основних принципа, Конвенција поставља право детета на учешће, које подразумева да дете има право да изрази мишљење и оно треба да буде узето у обзир у свим питањима која га се непосредно тичу. Принцип учешћа детета – партиципације, представља основу активног укључивања деце у уређење друштва и сопственог живота.

Партиципација је у Конвенцији изражена (схваћена) на више начина :

а) Као што смо у претходном поглављу навели, она представља један од четири основна принципа Конвенције, без чијег остварења није могуће обезбедити уживање осталих права.

б) Конвенција садржи и групу (како неки аутори кажу) партиципативних права која експлицитно или имплицитно подразумевају партиципацију:

- слободу изражавања: дете има право да слободно изражава своје погледе, да тражи, прима и саопштава информације свих врста и на разне начине, без обзира на границе (члан 13);

- слободу мишљења, савести и вероисповести (члан 14);

- слободу удруживања: деца имају право на слободу удруживања и слободу мирног окупљања (члан 15);

- заштиту приватности: деца имају право на заштиту од мешања у њихову приватност, дом, породицу и личну преписку, и право на заштиту своје части и угледа (члан 16);

- приступ одговарајућим информацијама: држава ће обезбедити да деца имају приступ информацијама и материјалима из различитих извора. Држава ће подстицати средства јавног информисања да шире информације од друштвене и културне користи за дете, а предузимати мере да децу заштити од штетних информација и материјала (члан 17).

ц) Коначно, партиципација је дефинисана и као појединачни члан. Члан 12 обавезује државе уговорнице да обезбеде детету које је способно да формира сопствено мишљење, право слободног изражавања тог мишљења о свим питањима која га/је се тичу. Мишљењу детета се посвећује пажња у складу са његовим годинама живота и достигнутом зрелашћу.

Приликом одређења партиципације, битно је нагласити да је она **процес** који се постепено остварује од нижих ка вишим нивоима укључености. У том процесу, млади у сарадњи са онима који им могу помоћи да реализују и унапреде своје капацитете постепено преузимају контролу над својим животима и у складу са тим и одговорност за дефинисање, планирање, имплементацију и евалуацију својих акција, усмерених на личну или друштвену добит.

2.2 Значај партиципације деце и младих

Млади људи су највећи извор прогреса сваке земље, а поготово значајан за земље у транзицији које су на путу великих друштвених, културних и економских промена. Стога је наша одговорност да створимо услове за континуиран развој њихових потенцијала и способности и тиме им омогућимо да буду продуктивни и друштвено корисни. Формирање активног односа деце према животу, средини у којој живе, и својим правима, подразумева прво развијање усмерености на друштвена збивања, како у њиховом непосредном окружењу, тако и на ширем друштвеном и политичком плану. Уочавање и формулисање проблема је следећа вештина која је предуслов њиховог активног укључивања у друштвена збивања. Након тога следи анализирање проблема – трагање за његовим узроцима, импликацијама, као и особама које су за настанак проблема одговорне или имају утицај на ту социјалну сферу. За предузимање следећег корака је важно оснаживање младих да слободно изражавају своје ставове о свим социјалним аспектима а поготово онима који их се непосредно тичу. Да би њихов активизам био ефикаснији, битно је и омогућити им усвајање знања и вештина планског и аргументованог заступања својих ставова и интереса.

Улога одраслих у овом процесу се не састоји само у пружању специфичних знања. За формирање активног става деце према стварности још је битније креирање контекста у којем се вреднује критичко мишљење, формирање сопствених ставова, уважавање мишљења свих учесника у дискусији, без обзира на узраст, пол, формалну позицију моћи. У том смислу, важно је и да одрасли промовишу модел изграђивања ауторитета заснованог на међусобном поштовању, уместо на беспоговорној послушности, као и да вредносни систем који се пласира кроз школу наглашава прихватање и поштовање различитости наспрам униформности, те виђење различитости као богатства потенцијала, уместо као опасности.

Подстицање деце на креативно и критичко мишљење развија њихов интелект, унапређује ниво апстраховања и флексибилност ума, омогућава им боље разумевање света око себе. На личном плану, кроз оснаживање партиципације, подстиче се развој њиховог самопоштовања, сигурности у себе, самосталности и одговорности. Пружа им се могућност да доживе успешност, задовољство собом, да се осећају вредним и корисним, а и да развију свој грађански идентитет. Слушањем различитих мишљења других дете превазилази когнитивни и емотивни егоцентризам, учи да сагледава појаве и из позиције других. Развија се осећај за друштвену правду. Уче да поштују ауторитет, али и да имају права да на адекватан начин преиспитују и критикују неке аспекте његовог деловања и да траже промену.

2.3 Партиципација и однос дете – одрасли

Право на партиципацију подразумева одговорност одраслих (државе, родитеља, институција) да подстакну стварање могућности за остварење овог права. Нарочито је значајна улога родитеља, не само на друштвеном, већ и на личном плану. Наиме, партиципација се не односи нужно и само на ситуације у којима дете потпуно самостално доноси одлуке, она не подразумева потпуно преузимање контроле над процесом доношења одлука од стране деце. Права партиципација обухвата и ситуације у којима дете заједно са одраслима доноси одлуке, уколико је његово мишљење заиста узето у обзир. Заправо се тек кроз контакт са одраслима, њиховим знањем и искуством, могу потпуно развити дететова самосталност, аутономност, одговорност, способност сарадње, адекватна перцепција и поштовање како себе, тако и других. Дакле, партиципација деце не само да не искључује учешће одраслих, већ је њихов могући допринос веома значајан за њено пуно остварење.

Психолошку суштину партиципације најбоље осликава лествица партиципације психолога Роџера Харта. Његова је намера била да се разјасни разлика између могућих начина учествовања, као и да се раздвоји права од привидне партиципације. Овај модел се може посматрати и у контексту развојне психологије, као оубичајен низ модуса дечје партиципације.

Аутор наводи три глобална нивоа партиципације: неучествовање, квазипартиципација и права партиципација.

I Неучествовање - подразумева потпуну искљученост деце из процеса доношења одлука. Оно се може одвијати на три начина:

- деца су у потпуности игнорисана – одрасли доносе одлуке уместо њих и извршавају их не укључујући дете;
- одрасли управљају – одрасли доносе одлуку која се односи и на дете; детету се само саопштава шта треба да уради;
- одрасли управљају уз смешак – и у овом случају одрасли сами доносе одлуку која се само саопштава детету, али уз образложење разлога, дакле у форми „било би добро за тебе...“ и сл. Опасност овог модуса је да због начина на који је порука детету пренета, наметање одлуке остане препознато (пре свега од стране самог детета).

II Квазипартиципација - квазипартиципацију од праве партиципације раздваја недостатак информација: дете декларативно учествује у процесу одлучивања, али не зна о чему може да одлучује а о чему не, уколико је мишљење детета одбијено, не зна због чега, итд. Она се одвија кроз три вида :

- манипулација – мишљење деце одрасли користе и позивају се на њега када им то одговара, а занемарују га без икаквих образложења када им не одговара. У овај облик квазипартиципације спадају и појаве да одрасли траже мишљење деце и у областима која су у сфери одговорности одраслих, када им њихов став одговара за остварење неких њихових циљева;

- декорација – одрасли одлучују а деца су искоришћена као „укирас“, обично с намером да подстакну емоције и утичу на ставове посматрача (нпр. слике деце у рату, деце избеглица, или нпр. наступи деце познатих родитеља који су у функцији промоције родитеља, и сл);
- привид – деца су позвана да учествују у процесу одлучивања, али том приликом износе (унапред сервиране) идеје одраслих као своје.

III Права партиципација - она, као што је раније речено, не подразумева само потпуно самостално одлучивање деце без учешћа одраслих. Суштинска одлика праве партиципације је присуство информација: деца знају о чему могу да одлучују, (које су им ингеренције) а које су области у сфери одговорности и одлучивања одраслих; њихово мишљење је тражено и саслушано у свим областима које их се непосредно тичу; уколико није прихваћено, образложено је због чега.

И она се може одвијати на више начина:

- консултације – одрасли, надлежни за извесну област, зову децу да чују и њихове идеје, које им могу помоћи да квалитетније обаве свој посао (нпр. консултација деце приликом планирања изградње игралишта). Деци је јасно речено због чега су ту и који је домет њиховог утицаја (њихове идеје ће бити саслушане али ће затим одрасли, који су свакако одговорни за обављање тог посла, одлучити шта ће уважити, а шта не);
- одрасли иницирају акцију (која се односи на децу), па зову децу да им се придруже;
- деца иницирају акцију, па зову одрасле да им се придруже;
- заједничко одлучивање деце и одраслих;
- деца самостално одлучују, одрасли поштују њихову одлуку.

На основу реченог јасно је да неговање процеса партиципације деце резултира позитивним ефектима не само за дете, већ и за одраслог.

Дете које има искуство изражавања свог мишљења и његовог уважавања, развија висок степен самопоштовања и самопоуздања. Оно је спремно да прихвати да мишљења других такође имају вредност, те учи да делује у духу поштовања и сарадње.

Када учествује у доношењу одлуке, дете је спремније да прихвати и одговорност за њено спровођење, јер разуме разлоге доношења такве одлуке, као и последице њеног неостваривања.

Одрасли који подстичу модел сарадње и учешћа, слушајући и уважавајући дечје мишљење, шире своја сазнања и спремнији су да адекватно одговоре на дечје потребе. Тада однос са децом губи елементе ауторитарности и почиње да функционише са позиције ауторитета заснованог на поштовању.

На крају, деца која имају искуство партиципације те стога развијено самопоштовање, одговорност, толеранцију и уважавање других, преносиће, као родитељи, тај модел на своју децу и уграђивати га у све социјалне односе и на тај начин чинити основу демократског, цивилног друштва.

Посматрајући партиципацију као процес, иницирање акције од стране младих и консултације представљале би ниже нивое, а облици који проширују заступљеност

младих у сфери одлучивања, као што су заједничко одлучивање или самостално одлучивање младих, би представљали виши ниво остварене партиципације.

2.3 Уобичајени аргументи против партиципације деце и младих

Прихватање партиципације деце и младих подразумева прихватање чињенице да они имају своја специфична знања и искуства, како везана за себе тако и за свет уопште, којима могу да допринесу доношењу адекватније одлуке. Доживљај детета који је у основи овако схваћене партиципације, супротставља се увреженом схватању детета као незрелог људског бића, којем је неопходна заштита и вођство одраслих. Стога се у јавности наводе многи аргументи против партиципације деце. С. Видовић и М. Голић у приручнику *Научи, поентирај*, наводе неке од најчешћих:

- a) Деца/млади нису довољно компетентни/зрели да учествују у доношењу одлука и да предузимају акције

Истраживања из области развојне психологије показују да дете од самог рођења није само пасивни прималац утицаја околине који га обликују, већ је оно активни учесник у складу са својим развојним могућностима, увек у интеракцији са окружењем. Не само да је оно активан извор акције (иницира активности), већ је активно и у процесу „обrade података“ – реакције физичке и социјалне средине се не пресликавају у уму детета, већ их оно разумева у контексту специфичности свог когнитивног развоја.

Иако су и сасвим мала деца способна да учествују у доношењу неких одлука које их се непосредно тичу, резултати психолошких истраживања показују да се почев од узраста од око 10 година, формирају капацитети значајни за омогућавање потпуне партиципације. Нека од најзначајних развојних достигнућа у том смислу, су следећа :

- развија се способност апстрактног хипотетичко-дедуктивног мишљења, што омогућава адолесценту да мисаоно експериментише, те да размишља о узроцима и различитим исходима појава;
- развија се флексибилност мишљења која омогућава адолесценту схватање да су могућа различита виђења исте појаве; да проблем може да има више од једног решења; да постоје различити аспекти аргумента, и сл;
- развија се димензија будућности – адолесценти могу да сагледају и даљу будућност и да успостављају каузалне везе између актуелних понашања и могућих исхода у будућности;
- развија се способност децентрације, „перспектива трећег“ (Селман). Адолесцент је у стању не само да се стави на становиште друге особе, већ и да сагледа и себе и другу особу са општијег становишта, тј. становишта хипотетичке треће особе.

- b)** Деца/млади морају прво да науче да прихватају одговорност за своје поступке, па тек онда да добију могућност да партиципирају.

Овај аргумент проистиче из традиционалног, дихотомног виђења деце и одраслих (деца се дефинишу недостатком развијених капацитета којима располажу одрасли). Једна од три главне димензије разликовања између улоге детета и одраслог, по виђењу Рут Бенедикт, тиче се управо одговорности. Наиме, она идентификује културолошки образац, по којем је прелаз из детињства у одраслост условљен променама на три димензије: одговорност наспрам неодговорности; доминантност наспрам субмисивности; и усвајање сексуалне улоге.

Насупрот очекивањима да на одређеном календарском узрасту млада особа аутоматски усвоји другачији образац понашања у односу на дотадашњи, конкретно, постане одговорна, наспрам неодговорности карактеристичне за детињство, сваки нови образац понашања мора да се учи и развија. Прихватање одговорности се изграђује кроз учествовање у процесу одлучивања.

Већи број истраживања партиципације су такође показала да она подстиче развој самопоштовања, самопоуздања, поштовања других, као и личне одговорности.

- c)** Партиципација деце/младих ће се негативно одразити на стабилност породице и ауторитет родитеља/одраслих.

Нека истраживања (Томановић-Михајловић, 1998.) су показала да родитељи остварење партиципативних права своје деце траже у контексту школе, а нису свесни њиховог занемаривања у контексту породице. Ако је она у породици и присутна, углавном је ограничена на сфере које родитељи сматрају мање значајним за одређење будућности детета. Тај став правдају делимично незрелост детета, а делимично жељом да очувају свој ауторитет.

На овом месту је неопходно поново нагласити да, као што је у претходном поглављу приликом описа лествице партиципације наведено, права партиципација ни у ком случају не искључује учешће одраслих. Напротив, дете у највећој мери може да напредује на свим плановима, уколико је у процес одлучивања укључено искуство одраслих, уколико одрасли својим начином размишљања подстичу развијање перцепције будућности и хипотетичког мишљења детета.

Резултати многих истраживања (Greenwald, 1980; Врањешевић,...) наглашавају значај подршке родитеља управо у адолесцентном периоду. Пружањем младима могућности да партиципирају, што подразумева уважавање њиховог мишљења и њих самих као актера односа, не слаби ауторитет одраслих, већ напротив јача и смешта се на позицију ауторитета из поштовања, уместо наметнутог, кажњавајућег ауторитета.

- d)** Млади нису заинтересовани за остваривање својих партиципативних права, свесни су да још увек нису довољно зрели за партиципацију (зашто да им онда та права намећемо?).

Поред традиционалног културолошког виђења деце/младих, овај став је поткрепљен и неким истраживањима (Бранковић, Лупа), која говоре да сами адолесценти нису заинтересовани за остваривање неких партиципативних права и да се не осећају довољно зрелим да одлучују о неким аспектима свог живота.

Насупрот томе, нека друга истраживања (Бранковић, Годишњак) показују да су млади веома заинтересовани за партиципацију, али чак често и оштрији од одраслих у одређивању њеног обима. Углавном је ограничавају на породицу, и то на само неке сфере њеног функционисања (изласци, избор пријатеља, партнера, и сл). Неке крупне одлуке, као што су избор школе и будуће професије, млади мисле да и не треба самостално да доносе пре пунолетства (што не значи да им није битно да буду узети у обзир при том одлучивању).

Не доводећи у питање наведене налазе, треба бити опрезан при њиховом тумачењу. Они би могли бити и показатељ отпора на промену испитиваних адолесцената, или би могли бити протумачени кроз неки од следећих теоријских концепата:

Селицмен (Seligman, E.P.M.) у својој **теорији научене беспомоћности**, наводи да људи услед претходних искустава која су показала да особа не може да утиче на негативне исходе извесног типа догађаја, развијају специфичан когнитивно бихевирално емотивни образац и почињу да верују да контролу над догађајима тог типа неће моћи стећи ни у будућности. Из тога следи повлачење праћено резигнацијом. Особа одустаје од покушаја успостављања контроле над догађајем. У контексту партиципације младих то значи да када млада особа више пута не успе у покушају да оствари своја партиципативна права, креира став да је то неоствариво и повлачи се. Овај став се често генерализује и на друге животне аспекте или на став да се и поред неких „површних“ промена, ништа суштинско не може изменити. Због тога некада не прихватају ни понуђену могућност да учествују у неком делу живота у школи.

Друга теорија која би могла да објасни детектовану незаинтересованост младих за партиципацију је **Мертонова теорија** (Merton, R.K.) **самоиспуњавајућих пророчанстава**. Наметнута тумачења одраслих исхода неких догађаја („можеш да се бунеш колико хоћеш, никада тиме нећеш отворити оно што желиш“) или улоге коју ће дете остварити („никада ништа од тебе неће бити“), доводи и до реализације истих, јер утиче на промену дететових очекивања од себе, те се и његово понашање мења у складу са тим.

Када овај концепт пренесемо на поље партиципације младих, он би испољену незаинтересованост младих за учешће у одлучивању објаснио не аутентичном незаинтересованошћу, већ појавом да су кроз континуиране интерпретације одраслих „научили“ да нема сврхе ангажовати се на том плану, јер је немогуће својом активношћу остварити жељене промене.

Виђење деце и младих као незаинтересованих за партиципацију, од стране одраслих, могла би се објаснити **Рајановом теоријом „окриви окривљеног“** (Rayan). Рајан идентификује социјални механизам смештања узрока одређеног

проблема у карактеристикама популације која је њиме погођена. Након што се проблем идентификује, узрок се тражи у карактеристикама популације која је њиме погођена. Опасност овог механизма је у избегавању именовања и разматрања узрока проблема у оквиру система, те се одржава непромењено стање и непромењена слика у јавности како групе која је проблемом погођена, тако и представника система.

У том смислу, за неучествовање деце и младих у одлучивању су одговорни они сами, јер нису заинтересовани да узму учешћа у том процесу. Превиђају се сви чиниоци којима им систем то отежава или онемогућава (нпр. да у нашем друштвеном систему, током одрастања деца нису имала прилике да стекну искуство уважавања као саговорника који је равноправно саслушан и чији је допринос дискусији значајан). Последица се види као узрок и тиме остају неидентификовани и интактни прави узроци.

Подстицање партиципације деце и младих подразумева и сензибилност за друштвену слику о њима и механизме објашњавања који као последицу имају оправдање и одржавање актуелног функционисања система као што су породица и школа. Свака промена, а поготово она која утиче и на доживљај сопствене улоге или вредности систем особе, може бити, и често јесте, интерпретирана као непожељна и угрожавајућа. Отпор промени је често изазван потребом очувања интегритета, и јасноће позиције. Особа ангажована на пољу промовисања партиципације деце ће се сретати са овом појавом.

2.4 Партиципација у пракси

Партиципација је примењива и реално остварива у свим аспектима живота и за сву децу.

Међу одраслима, нема израженог неслагања око прихватања легитимитета заштитних права деце (заштита од злоупотребе, насиља, киднаповања), као и великог броја других права као што су право на живот, на игру и рекреацију, недискриминацију, слободан приступ образовању на бази једнакости, итд. Уврежена је перцепција детета као објекта заштите и одговорности од стране одраслих, те права дефинисана Конвенцијом која не доводе у питање ову представу о детету могу бити недвојбено прихваћена. У мањој мери је изражена сагласност у вези са партиципативним правима деце, јер та права одрасли могу да доживе као угрожавање свог ауторитета.

Крајем 1998. и почетком 1999. године, Југословенски центар за права детета је спровео истраживање са циљем испитивања ставова ученика, наставника/професора и родитеља о могућностима и правима детета на партиципацију, као и процене њиховог стварног учешћа у породици и школи.

Истраживање је обављено на територији Србије и Црне Горе. Њиме је било обухваћено 314 наставника средњих школа, 555 ученика и 247 родитеља.

Резултати истраживања показују да ученици сматрају да је степен остварености њихових партиципативних права у школи низак. У само 2 од 20 понуђених

школских ситуација, млади изражавају задовољство степеном учешћа у одлучивању (распоред седења у учионици, начин одевања и избор ученика који ће ићи на такмичења). У осталих 18 ситуација, 50 до 94% ученика (у зависности од ставке) изражава жељу за остварењем већег утицаја.

Но, у целини гледано, сами млади не доживљавају школу као место на којем им је важно да учествују, онолико колико би се могло очекивати. Ову констатацију ипак треба прихватити са резервом. Могуће је да млади постојећи школски систем виде као место неподложно променама или да процене дају из позије научене беспомоћности.

Наставници у целини изражавају умерено позитиван став према партиципацији ученика.

У највећој мери наставници прихватају значај права на приватност ученика и приступ информацијама везаним за школу. Тек једна четвртина средњошколских наставника тражи и узима у обзир мишљења ученика о различитим аспектима наставе, учења и понашања у школи.

Што се родитеља тиче, интересантно је да траже за своју децу више партиципације у школи, а истовремено не опажају потребу за њом у сфери породичног живота.

Наведени резултати истраживања показују да наше школе, под одређеним условима, могу бити реалан (а свакако су значајан) социјални контекст за практиковање партиципативних права. Поменути услови подразумевају темељну трансформацију и саме школе као институције, и система образовања, и просветне политике. Као државна институција, школа је далеко више од породице подложна непосредном утицају системских промена, те би се последице друштвених макропромена могле брже испољити у њеној структури и начину функционисања, него што би се то могло очекивати у случају породице.

Но, док чекамо макропромене, системску реформу образовања, можемо се усмерити на микропромене, промене у свакодневной пракси школе, чије је подстицање у нашој моћи. Да би се иницирала било каква промена, неопходно је прво преиспитати сопствену спремност на промену ставова, на усвајање визије школе која је ту због ученика, а не ученици због ње. Границе могућег се шире онолико колико сами у процес промене унесемо енергије и решености. Имајући на уму да су наставници испољили умерено позитиван став према ученичкој партиципацији, као и чињеницу да већина области школског живота у којима ученици нису задовољни степеном свог учешћа у одлучивању нису регулисана републичким законом (те зависна од његових одређења), већ спадају у домен прописа и правилника или чак неписаних правила, јасно је колико смо и сами нешто што је могуће, учинили неоправдано немогућим.

Т Е М А – П О Ј А М Љ У Д С К И Х П Р А В А И П Р А В А Д Е Т Е Т А

Циљ: упознавање са природом људских права и права детета

Процес се одвија кроз:

- упознавање учесника са појмовима потреба и жеља и разликом између њих,
- стицање увида да су људска права заснована на базичним потребама,
- увиђање интерперсоналних разлика у области жеља и потреба и развијање сензибилности за потребе других,
- приближавање учесницима појма закона као средства уређења живота у заједници, с обзиром на поменуте различитости,
- почетно, глобално упознавање са правима детета и основним обележјима Конвенције.

Могуће активности:

1. Пусто острво – уређење заједнице.....60 мин.

Учесници се поделе у групе и добијају инструкцију да замисле да су на пустом острву: „Замислите да сте путовали у неку далеку земљу. До тамо сте пловили бродом. Време је било сунчано, а море мирно. Но, одједном је почела бура, која се претворила у страшно невреме и ваш брод је потонуо. Ви сте успели да преживите бродолом, море вас је избацило на једно острво. Долазите себи, отварате очи и посматрате где сте. Не видите никакво насеље, нити становнике тог острва. Само песак, а у даљини дрвеће и зеленило. Не знате ни шта се десило са осталом децом која су била на броду.“

Затим се учесницима поделе картице „Ја на пустом острву“, на тај начин да сваки члан мале групе добије различиту картицу. Каже им се да никоме не показују картицу, да је прочитају и на даље играју улогу која је на картици описана. Водитељ напомене да је за успешност игре веома битно да се свако труди да током игре остане у својој улози.

Учесницима се саопштава да су открили да на острву има још деце. Треба да организују живот у групи имајући у виду своју улогу са картице.

Водитељ прати одвијање игре у свакој групи. Када дођу до изражаја тешкоће функционисања у групи, наводи их да уведу правила понашања која би им то олакшала. Учесници треба сами да одлуче која би правила увели.

Када су се договорили око листе правила која би им олакшала живот у таквој заједници, свака група извештава о процесу кроз који су прошли (шта им је стварало тешкоће, како су покушавали да их реше,...), излаже своја усвојена правила и образлаже њихов значај.

- На примерима тешкоћа усаглашавања које су се појавиле у групама током почетног заједничког функционисања, водителј објашњава разлику између потреба, које су свима нама заједничке, и жеља, које су начин на који одређену потребу задовољавамо (нпр. излазак у кафић је један од начина да задовољимо своју потребу за дружењем).
- Водителј наглашава различитост међу људима (разлике у нашим навикама, карактеру, темпераменту, а нарочито у нашим жељама и потребама), која изискује увођење правила да би се људима олакшао заједнички живот, што је суштина закона. Колико год били разнородни, у исто време смо и међусобно повезани, упућени једни на друге.
- Наводи да су људска права карактеристична по томе што се заснивају на базичним људским потребама, те нам стога припадају самим тим што смо људска бића (иманентна су нам и неотуђива). Учесници се информишу о правима детета и Конвенцији (само о њеним основним обележјима, јер је њено детаљније упознавање предмет следеће радионице), објашњава им се њен међународни карактер и прихваћеност у нашој земљи.
- Сваки учесник добија материјал *Конвенција о правима детета – шта треба да знамо*, да код куће прочитају и тиме заокруже добијено знање и припреме се за следећу радионицу.

Мала допуна за водитеље

Често нам се деси да начин задовољења потребе, жељу, побркамо са потребом, па мислимо да нпр. имамо потребу да одемо на вечерашњу журку, док заправо имамо потребу да припадамо друштву вршњака, а присуство на журци је један од начина да то постигнемо. Увек смо свесни својих жеља, али често нисмо свесни потреба које нам оне задовољавају (жеље су у том смислу „површније“, а до потребе у њеној основи, долазимо одговарајући на питање „Због чега нам је то важно?“). Да би себи олакшали живот, важно је имати на уму да сваку потребу можемо задовољити на више начина, те да у случају да нам је једна активност из неког разлога онемогућена, потражимо друге, алтернативне начине задовољења те потребе.

Речено је да су базичне људске потребе исте за сва људска бића. Оно што се разликује, је тренутна хијерархија потреба. У адолесцентним годинама, обично су најбитније потребе за прихваћеношћу (пре свега од стране вршњака) и припадност, док је рецимо потреба за заштитом и сигурношћу мање важна. С друге стране, код старијих људи, потреба за сигурношћу (пре свега егзистенцијалном), често је при врху хијерархије. Хијерархија потреба се мења и на индивидуалном нивоу, у зависности од разних околности (нпр. иако је девојка на узрасту када јој је прихваћеност од стране вршњака јако битна, уколико дође до

развода родитеља или губитка посла једног од родитеља, потреба за сигурношћу ће доћи на прво место).

Разликују се међу људима и начини на које задовољавају исту потребу. Нпр. потребу за опуштањем неко задовољава слушајући музику, неко шетајући парком, неко читајући књигу или дружећи се са пријатељима. Ове различитости је важно да имамо на уму, да бисмо лакше разумели друге.

Материјал за рад:

- картице „Ја на пустом острву“ за сваку групу
- хамери, оловке, фломастери за израду правилника за сваку групу
- „Конвенција о правима детета – шта треба да знамо“ за сваког учесника

*****

ПРИЛОГ ЗА УЧЕСНИКЕ

Картице: «ЈА НА ПУСТОМ ОСТРВУ»

ВОЛИМ ДА СПАВАМ ПО ЦЕО ДАН И ЗА ТО МИ ЈЕ ПОТРЕБНА ТИШИНА.	МНОГО ВОЛИМ ДА ЧИТАМ У МИРУ И ТИШИНИ.
НЕ ПОДНОСИМ НЕРЕД И ВОЛИМ ДА ЈЕ СВЕ УРЕДНО СЛОЖЕНО.	РАНОРАНИЛАЦ САМ И ВОЛИМ ДА ПЕВАМ ДОК РАДИМ ЈУТАРЊУ ГИМНАСТИКУ.
НЕ ВОЛИМ ДА ПРИПРЕМАМ ЈЕЛО И РАСПРЕМАМ ПОСУЂЕ, А СТРАШНО ВОЛИМ ДА ЈЕДЕМ.	СТРАШНО МЕ МРЗИ ДА СКЛАЊАМ СТВАРИ ЗА СОБОМ И УОПШТЕ МИ НЕ СМЕТА НЕРЕД.

*****

*****

КОНВЕНЦИЈА О ПРАВИМА ДЕТЕТА

- шта треба да знамо¹ –

Конвенција о правима детета је први посебан међународни уговор који обухвата права детета.

Овај документ су усвојиле скоро све земље на свету.

Наша земља је такође то учинила, чиме се обавезала да ће омогућити остваривање свих права детета.

1. Ти си дете и за тебе важе права из ове Конвенције док на твојој рођенданској торти не засветли 18 свећица.
2. Нико ти не може ускратити права без обзира на то које си расе, боје коже, пола, у ког Бога верујеш, којим језиком говориш, како размишљаш, ког си националног или социјалног порекла, каквог си имовинског стања, какво ти је физичко или ментално здравље, ко су ти родитељи, или ако уопште немаш родитеље.
3. Сви поступци који се тебе тичу предузимаће се у твојим најбољим интересима и држава ће водити бригу о теби уколико родитељи или старатељи то не чине.
4. Држава је дужна да обезбеди испуњење твојих права предвиђених Конвенцијом.
5. Држава је дужна да поштује права и одговорност родитеља да те усмеравају и саветују у вези са твојим остваривањем твојих права.
6. Имаш право на живот и право да ти буде обезбеђен развој и опстанак.
7. Имаш право да познајеш родитеље и да живиш с њима. Имаш право на име и држављанство.
8. Држава мора да штити твоје име, држављанство и породичне везе.
9. Имаш право да будеш с родитељима, осим ако је одвајање од њих боље за тебе.
10. Ако си одвојен од родитеља, а желиш да будеш с њима, државне границе за тебе не постоје.
11. Нико нема право да те држи ван твоје домовине, уколико ти то не желиш.
12. Имаш право да слободно изразиш своје мишљење и да се њему посвети дужна пажња.
13. Имаш право да тражиш, примаш и саопштаваш информације и идеје које те занимају.
14. Имаш право да верујеш или не верујеш у Бога, и да те родитељи усмеравају у одговарајућем правцу.
15. Ти и твоји другови имате право да се мирно окупљате и удружујете.
16. Нико нема право да се меша у твоју приватност и да ти руши част и углед.
17. Имаш право да тражиш информације и материјале који те интересују, а држава је обавезна да ти то обезбеди уколико није штетно по тебе.
18. Твоји родитељи треба да се заједнички брину о теби, а држава је обавезна да им у томе помогне.

---

¹ Текст преузет из брошуре «Дечја права од којих одрасле боли глава», Југословенски центар за права детета, Београд, 1998.

19. Нико нема право да те злоставља, а у супротном, држава треба да те заштити.
20. Уколико се деси да останеш без родитеља, држава ће ти обезбедити нормалан развој и опстанак.
21. Ако дођеш у ситуацију да треба да будеш усвојен, обавеза је државе да нађе друге родитеље који теби највише одговарају.
22. Уколико једнога дана дођеш у ситуацију да си избеглица, држава ће ти омогућити несметан опстанак и развој.
23. Ако си физички и/или ментално ометен у развоју, имаш иста права као и остали, а такође имаш право на посебну негу, образовање и оспособљавање за рад.
24. Од самог рођења држава је дужна да ти пружи најбољу могућу здравствену заштиту.
25. Ако држава непосредно води рачуна о теби, она је дужна да стално проверава како ти је.
26. Имаш право на социјалну заштиту и осигурање.
27. Родитељи су првенствено дужни да ти обезбеде одговарајући животни стандард, а држава има обавезу да им у томе помогне.
28. Држава ће ти обезбедити да бесплатно завршиш основну школу, а уколико желиш, и приступ вишем образовању у складу са твојим способностима.
29. Циљ школе и образовних установа је да те припреме за активан живот, унапреде твоје менталне и физичке способности и развију твоје поштовање људских права и основних слобода.
30. Уколико си припадник верске, језичке или етничке маљине, имаш право на своју културу, веру, језик.
31. Имаш права на слободно време, на игру и одмор, као и да учествујеш у културним и уметничким активностима.
32. Држава је дужна да те заштити од рада који је штетан за твоје здравље, образовање и развој и да одреди минималну старост за запошљавање.
33. Имаш право да будеш заштићен од препродавања и коришћења дроге. Држава мора да спречи да те користе за производњу и промет дрога.
34. Нико нема право да те сексуално искоришћава, да те наводи на порнографију и проституцију.
35. Бићеш заштићен од отмице, продаје или трговине и никоме није дозвољено да те користи као робље.
36. Нико не сме да те искоришћава ако ти то не желиш и ако је то штетно за твоју добробит.
37. Не смеш бити злостављан и незаконито ухапшен, нити лишен слободе. За тебе не важе смртна казна и доживотна робија. Уколико си лишен слободе, мораш бити одвојен од одраслих затвореника и имаш право да виђаш чланове породице.
38. уколико имаш мање од 15 година имаш право на поступак који ће поштовати сва твоја права предвиђена овом Конвенцијом.

Та права ти припадају и важно је да их познајеш!

*****

2. Чега бисмо се одрекли.....60 мин.

Свим учесницима се исприча следећа прича:

У једном месту, у далекој земљи, живели су отац и мајка са ћерком и сином. Отац је свако јутро одлазио на посао, а мајка је спремала кућу, ручак и играла се са децом. Поподне су се дружили са пријатељима, причали једни другима о томе шта им се десило током дана и договарали се о наредним данима. Једне вечери, отац је рекао да има лоше вести. Обавестио их је да се укида његово радно место и да он остаје без посла. Сутрадан је ишао у завод за запошљавање, али тамо тренутно није било посла за њега. Вратио се забринут. Те вечери су се договорили да морају да смање трошкове. Договорили су се да деца размисле о томе чега ће се они одрећи.

Учесници добијају листу „Потребе и жеље“ и имају задатак да се, радећи у групи, договоре којих ствари са листе би деца могла да се одрекну и да те ствари прецртају.

Када су завршили задатак, групе извештавају.

- Водитељ отвара дискусију питајући их којих ствари су се лакше одрекли, а којих теже. На тај начин уводи дистинкцију између потреба и жеља.
- Питајући их за слагања/неслагања приликом договарања о стварима којих би се могли/на би могли одрећи, уводи тему различитости међу људима, индивидуалности жеља и тренутне хијерархије потреба.
- Затим се, као што је наведено и у вези са претходном активношћу, надовезује са објашњењем базичне функције закона у смислу уређења односа у заједници, људских права – њиховог заснивања на основним потребама, права деце и основних обележја Конвенције.
- На крају учесници добију материјал „Конвенција о правима детета –шта треба да знамо“.

Материјал за рад:

- листа „Потребе и жеље“ за сваку групу
- „Конвенција о правима детета – шта треба да знамо“ за сваког учесника

*****

ПРИЛОГ ЗА УЧЕСНИКЕ

Листа: «ЖЕЉА»

СЛАТКИШИ

НАЈНОВИЈИ МОДЕЛ ПАТИКА

ЧАСОВИ ИЗ КАРАТЕА

НОВИ РОЛЕРИ

КОМПЈУТЕР

МЛЕКО СВАКОГ ДАНА

ОМИЉЕНИ ДЕЧЈИ ЧАСОПИС

КАРТЕ ЗА БИОСКОП

НОВЕ СВЕСКЕ И ОЛОВКЕ

ВОЋЕ

ОДЛАЗАК НА МОРЕ

ЧАСОВИ СТРАНОГ ЈЕЗИКА

ПОЗАЈМЉИВАЊЕ ВИДЕО-КАСЕТА

ЏЕПАРАЦ

НОВИ ЗИМСКИ КАПУТ

НОВА ФУДБАЛСКА ЛОПТА

ВОКМЕН

ПРЕУРЕЂЕЊЕ СТАНА С ЦИЉЕМ ДА СЕ ДОБИЈЕ ДЕЧЈА СОБА

*****

3. Идеалан дан.....45 мин.

Учесници добију инструкцију да се што удобније сместе на својим столицама, зажмуру и опусте (може се применити и нека краћа вежба релаксације пре започињања вођене фантазије). Водитељ их кроз вођену фантазију подстиче да замисле свој идеалан дан, води их од почетка до завршетка дана („Како би изгледало јутро вашег идеалног дана?“, „Шта би сте потом радили?“, „Замислите да је сада поподне...“, „Какво треба да буде вече да би оно било за вас идеално?“).

Да би добили прилику да још мало разраде свој доживљај, од њих се тражи да сликовно представе свој идеалан дан и да му дају име.

Размене своје доживљаје у паровима.

Затим добијају инструкцију да размисле због чега је баш такав дан за њих идеалан, које њихове битне потребе он задовољава? Напишу све потребе којих се сете.

Размена у великом кругу.

- Водитељ коментарише у правцу објашњавања разлике између потреба и жеља.
- Даље се коментар водитеља наставља у истом правцу као и при претходно наведеним активностима и на крају учесници добију материјал „Конвенција о правима детета – шта треба да знамо“.

Материјал за рад:

- папир, фломастери, оловке за све учеснике
- „Конвенција о правима детета – шта треба да знамо“ за све учеснике

4. Пусто острво.....45 мин.

Учесници добију инструкцију да замисле да иду на одмор на пусто острво. При том, могу са собом да понесу све што желе, све што им је неопходно да им боравак на острву буде максимално угодан (острво има струје и воде, тако да сви уређаји могу да функционишу). Могу повести и своје пријатеље и кућне љубимце. Задатак им је да направе попис свих ствари и живих бића које би понели/повели са собом.

Када су то завршили, водитељ их усмерава да размотре због чега им је значајна свака ставка са листе, које битне потребе им задовољава. Поред сваке ставке треба да напишу потребу/бе које она задовољава.

Размена у великом кругу.

- Водитељ коментарише прво у правцу одређења потреба и жеља, а затим уводи и остале термине (закон; људска права; права деце; Конвенција о правима детета), као што је наведено и у претходним активностима. На крају учесници добију материјал „Конвенција о правима детета – шта треба да знам“.

Материјал за рад:

- папир, фломастери, оловке, за све учеснике
- „Конвенција о правима детета – шта треба да знамо“ за све учеснике.

II ТЕМА – КОНВЕНЦИЈА О ПРАВИМА ДЕТЕТА

Циљ: детаљније упознавање Конвенције о правима детета (права које она гарантује и њихове природе)

Процес се одвија кроз:

- упознавање учесника са одредбама Конвенције,
- упознавање са могућим начинима класификације права,
- упознавање са појмом недељивости права.

Могуће активности:

1. Која су нам права неопходна.....45 мин.

Учесници се поделе у групе и свака група добија задатак да напише која су им права, по њиховом мишљењу, неопходна за правилан развој. Водитељ обилази групе и, уколико је потребно, помаже им при формулацији.

Када су навели сва права којих су се сетили, водитељ даје инструкцију да их на неки начин класификују.

Групе излажу.

- Водитељ коментарише у правцу повезивања права које су навели са члановима Конвенције; у правцу размишљања о неким правима којих се они нису сетили, а могу бити значајна за одећену групацију деце; наглашавања четири права која су уздигнута на ниво принципа.
- Наводи да класификације постоје да нам олакшају сналажење и информисање и да су могући различити начини класификације права (нпр, права се могу поделити на грађанска, политичка и економска, затим на социјална и културна; или се могу поделити на партиципативна, протективна и права којима се обезбеђује развој).
- Уводи појам недељивости права - објашњава учесницима да су сва права подједнако важна, да без остварења једног, не могу да се остваре ни друга права, те да права не могу да се поставе у хијерархијски однос по значају који имају.

На крају активности, сваки учесник добија примерак Конвенције, да би могао детаљно да се упозна са њеним члановима.

(преузето из приручника „Научи, поентирај“, модификовано)

Материјал за рад:

- папир и оловка за сваког учесника
- Конвенција о правима детета за сваког учесника

2. Прича о девојчици Лепи.....45 мин.

Учесници се поделе на групе. Свака група добије примерак приче о девојчици Лепи и примерак Конвенције. Задатак им је да прочитају причу и наведу сва права из Конвенције која су девојчици угрожена.

Следећи корак је да наведена права на неки начин класификују.

Групе излажу.

- Водитељ коментарише у истом смислу као што је наведено за претходну активност..

(преузето из приручника „Научи, поентирај“, модификовано)

Материјал за рад:

- папир и оловка за сваког учесника
- примерак приче о девојчици Лепи за сваку групу
- примерак Конвенције о правима детета за сваку групу

*****

ПРИЛОГ ЗА УЧЕСНИКЕ

ПРИЧА О ДЕВОЈЧИЦИ ЛЕПИ

15. маја 1988. године, рођена је девојчица Лепа. Она сада има седамнаест година и још увек се сматра дететом. Лепа је рођена у држави која се зове Дарија и има њено држављанство. Родитељи су је васпитали да воли своју државу и да верује у њиховог бога Даријана.

Када је Лепа имала три године, у земљи Дарији се десило нешто веома страшно. Неки људи који су живели у овој држави нису били задовољни животом у њој и одлучили су да више не поштују њиховог бога Даријана. Настао је прави рат између две сукобљене стране, између оних који су поштовали Даријана и оних који то нису. У том грозном рату, Лепа је изгубила своје родитеље. Рат се завршио, а Лепа је тада имала пет година. О њој се „бринуо“ неки човек који ју је терао да сваког дана изађе на улице свога града и да проси. Када би се вратила кући, сав новац који је добила на улици он би јој узео и дао јој само корицу хлеба да једе. У таквим условима живота, Лепа се тешко разболела. Док је тако болесна просила на улици, наишли су човек и жена који су се сажалили над Лепом и одвели је код лекара. Лепа је провела две недеље у болници и према њој су, могло би се рећи, сви били веома фини. Коначно су открили да Лепа нема родитеље и одлучили да је сместе у дом за незбринуту децу. У дому је Лепи било добро, имала је свој топао кревет и топлу храну.

Прошле су две године и Лепа је кренула у школу. Упознала је нове пријатеље и почела да учи прва слова. Једнога дана када се Лепа вратила из школе, на вратима ју је као и обично сачекао домар који се бринуо о безбедности дома. Он је био изузетно добар према Лепи, чак, могло би се рећи и „претерано добар“. Често је миловао Лепу. Једног дана, покушао је и нешто више од тога. Када су за то сазнали васпитачи, избацили су домара. Цела Дарија је брујала о овом догађају, јер су локалне новине „Даријске радозналости“ објавиле чланке и сви су упознати са тим што се Лепи десило.

Тако је за Лепу сазнао и млади брачни пар који није могао да има деце. Одлучили су да усвоје Лепу. Она је добила нов дом и нове родитеље. Са њима је била веома срећна, а најсрећнија је била када су је водили на клизање.

Сада има 17 година и иде у средњу школу. Веома је добра ученица и председница је своје одељенске заједнице. Машта да једнога дана постане наставница и запосли се у својој школи.

*****

III ТЕМА – ПРАВА И ОДГОВОРНОСТИ

Циљ: упознавање са појмом одговорности

Процес се одвија кроз:

- упознавање учесника са везом између права и одговорности,
- сензибилизацију учесника за процену одговорности различитих друштвених инстанци кроз упознавање са њиховим делокругом рада.

Могуће активности:

1. Ко је одговоран I (дистрибуција одговорности за обезбеђивање остваривања права издвојених током прошле радионице)..... 45 мин.

Водитељ враћа учеснике у групе у којима су радили на претходној радионици и подсећа их на права која су том приликом навели (уколико водитељ намерава на овај начин да организује активност, било би корисно да на крају претходне радионице затражи од учесника да предају листу права која су издвојили). Ради поновног успостављања контакта са тематиком и даље разраде садржаја, групе могу и сликовно представити свако наведено право.

У међувремену, водитељ на пануу направи табелу од шест поља и означи их: надлежно Министарство, Центар за социјални рад, невладине организације, школа, родитељи и породица, ми сами.

Групе имају задатак да процене чија је одговорност да обезбеди спровођење сваког наведеног права и да стикер са именом/сликовном представом права, залепи у одговарајућу ћелију панона.

!!! Разумљиво је да ученици на овом узрасту немају јасну слику опсега посла неких од наведених институција (њихово упознавање је један од циљева ове радионице). За сада се од њих тражи да размисле, с обзиром на знање које имају, која би права била у оквиру делокруга надлежности наведених друштвених формација. Прецизније информације о томе ће добити касније.

Након што су све групе обавиле овај задатак, следи дискусија:

- да ли су групе на исти начин процењивале надлежност за поједина права;
- у чему се процене група разликују и због чега;
- у погледу ког права су процене најсличније, а у погледу ког права су разлике у процени најизраженије.

- Коментар водитеља иде у правцу разјашњења врсте посла и делокруга рада неких организација (као што су различита

Министарства, невладине организације, или Центар за социјални рад), појашњења њихове надлежности и, генерално, истицања да уз права иде и одговорност за обезбеђивање услова за њихово уживање, као и одговорност за заштиту у случају њиховог занемаривања или кршења. Циљ којим се водитељ руководи је да омогући деци да стекну базична знања о надлежности институција о којима је било речи, како би имали основну оријентацију којим се институцијама могу обраћати за коју врсту проблема у свом будућем активистичком раду и, уопште, проактивном одношењу према друштву.

Материјал за рад:

- папир, оловка, фломастери за сваког учесника
- стикери

2. Ко је одговоран II (дистрибуција одговорности за остваривање права издвојених разматрањем личног искуства) .....45 мин.

Учесници се поделе у групе. Задатак им је прво да наведу све проблеме са којима се суочавају, појединачно, или као група.

Када су саставили своје листе, сваки проблем преводе у право које им је угрожено. Свако право записују на посебном стикеру.

Размишљају о томе која од инстанци са паноа описаног у претходној активности је надлежна за свако наведено право.

Групе извештавају, лепећи стикере у одговарајуће ћелије паноа.

- Водитељ води дискусију и коментарише на исти начин као и при претходној активности.

Материјал за рад:

- папир и оловка за сваког учесника
- стикери

3. **Ко је одговоран III** (дистрибуција одговорности за остваривање права издвојених на основу приче о Зорану).....45 мин.

Учесници се поделе у групе. Свака група добије примерак приче о Зорану. Задатак им је да прочитају причу и издвоје права која су дечаку угрожена.

- Након тога, процедура се одвија као и у претходним активностима.

Материјал за рад:

- папир и оловка за сваког учесника
- примерак приче о Зорану за сваку групу
- стикери

*****

ПРИЛОГ ЗА УЧЕСНИКЕ

ЗОРАНОВА ПРИЧА

Имам 8 година и сада живим само с мамом и татом. Моја сестра се удала и отишла од куће иако није завршила школу. Ја мислим да је побегла.

Сад сам још више сам.

Тата, кад нема посла и кад је нервозан, напије се и само виче и бије по кући: и маму и мене. Најбоље ми је кад оде на дужи пут са својим камионом.

Некад ме тако пребије да мама пусти да не идем у школу, ако он није ту. Али, кад је у кући, каже да не може да се «забушава» и онда морам да идем у школу. Другови су ме једном, кад ми је цео образ био плав и око мало затворено, питали «шта ти је то?», а ја сам им рекао да сам се сударио са вратима. Више ме не питају ништа, али сам једном чуо да за мене кажу: «Онај сударени» и не зову ме да играм фудбал после школе. Можда је то зато што сам их више пута одбио када сам био уморан и када су ме болеле ноге.

Мама стално ради у супротним сменама од моје школе и онда ја морам да идем да купим за доручак и да загрејем ручак и једем сам.

Она ме некад теши и прича да ће да се разведе и да ћемо онда бити сами и мирни, али ја знам да неће јер се увек помире.

И она ме грди и виче на мене што сам лош ђак. Али ја не могу да слушам на часу, стално мислим шта ће да буде ад дођем кући и да ли је он ту.

Стално сам тужан и плашим се. Не знам коме да испричам све и ко може да ми помогне.

*****

4. **Ко је одговоран IV** (дистрибуција одговорности за остваривање права издвојених на основу Маријине приче).....45 мин.

Учесници се поделе у групе. Свака група добија један примерак Маријине приче. Задатак им је да је прочитају и наведу права која су, по њиховом мишљењу, девојчици угрожена.

- Даље се радионица одвија на исти начин као и претходно описане.

Материјал за рад:

- папир и оловка за сваког учесника
- примерак Маријине приче за сваку групу
- стикери

*****

ПРИЛОГ ЗА УЧЕСНИКЕ

МАРИЈИНА ПРИЧА

Зовем се Марија. Имам седамнаест година и сада брат и ја живимо у Београду с баком и деком. Пре смо били срећни с мамом и татом и живели смо у једном малом граду у Босни. Онда су они погинули од бомбе и брат и ја смо морали да се преселимо овде.

Ми смо сиромашни јер живимо само од декине пензије, јер стриц, који је такође ту, најчешће потроши своју плату на пиће. Зато ја морам сваког месеца да идем и чекам у реду за хуманитарну помоћ. Онда ме терају да оно што нам не треба продајем на улици, поред оближње пијаце. Више пута су ме полицајци отерали и претили да ће да ме ухапсе.

Бака је стара и болесна, па је морам да јој помажем да кува и да сама спремам кућу, перем и пеглам. Зато сам стално уморна. Сада је брат пошао у школу и ја морам да га водим ујутро, пошто дека каже да је њему доста што га сачекује и да је уосталом брат моја обавеза.

Пре сам била најбољи ђак у школи. Овде сам хтела да упишем гимназију, али су бака и дека рекли да они не могу да ме школују и морала сам да се упишем у медицинску школу. То ме уопште не интересује и не знам како ћу да радим тај посао кад не могу да поднесем крв и да гледам патњу. Не знам како ћу ја моћи неком ко је болестан да помогнем.

Они увек причају само о свом сину, мом оцу, а скоро никад о мојој мајци. Чула сам једном како причају да би он још био жив и да би им се нашао у старости, да није «њу оженио и отишао у Босну». Чини ми се да никада нису волели ни прихватили моју маму. А ни мене. За мене немају лепе речи, ја сам као «одрасла» и треба што пре да се осамосталим, али према брату су сасвим другачији.

Сада се догодило нешто што је горе од свега. Једне ноћи стриц је дошао пијан у нашу собу, сео на мој кревет и почео да ме милује. Ја сам била будна, скочила сам и питала га шта ради. Он је рекао да је «хтео да ме покрије», али то му ни мало дете не би поверовало.

Осећам се ужасно. Не знам шта да урадим, ни коме да се обратим.

*****

IV ТЕМА – ПАРТИЦИПАЦИЈА

Циљ: упознавање учесника са појмом партиципације

Процес се одвија кроз:

- представљање учесницима начина на које је партиципација заступљена у Конвенцији,
- упознавање са лествицом партиципације Р. Харта,
- упознавање са разликом између праве и квазипартиципације,
- упознавање са факторима у односу на које варира степен учешћа детета у конкретној ситуацији.

Могуће активности:

1. Лествица партиципације.....60 мин.

Водитељ уводи учеснике у тему радионице подсећајући их да иако су сва права подједнако важна, четири се ипак уздижу на ниво принципа, без чијег остварења није могуће обезбедити ни остваривање других права. Један од тих принципа је и партиципација, односно члан 12 који каже да **дете има право на слободно изражавање сопственог мишљења и право да се његово мишљење узме у обзир у свим стварима и поступцима који га се непосредно тичу.**

Пошто је партиципација тако важан појам, о њој ће нешто више сазнати током ове радионице.

!!! Објаснити ученицима значење речи партиципација (учешће у доношењу и извршавању одлука, колико смо узети у обзир када се решавају питања која се нас тичу).

Учесници се деле у групе. Свака група добија исечене картице партиципације. Задатак им је да их поређају, лепећи их на папиру у форми лествица, почев од картица које одражавају најмањи степен учешћа детета, до картице која, по њиховом мишљењу, осликава највећи степен учешћа младих у одлучивању.

Групе излажу лествице, уз образложења критеријума којим су се руководили приликом одређивања редоследа.

Водитељ покреће краћу дискусију о тешкоћама на које су групе наилазиле током активности и о разлозима избора критеријума учешћа младих.

- Кроз коментар критеријума и лествица учесника, излаже им лествицу партиципације Р. Харта, нарочито наглашавајући разлику између праве и квазипартиципације.

- Наглашава и значај одраслих за унапређење развоја младих – одрасли пружају перспективу будућности коју је младима некад теже да досегну, уносе искуства и знања која млади немају.
- У складу са тим, истиче и да права партиципација не подразумева само потпуно самостално одлучивање младих, већ може да се остварује на више начина, од којих многи укључују и одрасле. Напомиње и да у свакодневном животу није увек могуће обезбедити равноправно учешће детета у одлучивању. Степен учешћа младих варира у односу на њихов узраст (зрелост), околности у којима се одлука доноси, од предмета одлучивања и интереса – права друге стране.

Водитељ пита учеснике имају ли питања, коментара, недоумица. Уколико их имају, помаже им да их разреше.

На крају, учесници добијају инструкцију да се сете једног примера квазипартиципације и једног примера праве партиципације из њиховог живота. Размена у пленуму.

Сваки учесник добија материјал „Лествица партиципације“ као подсетник.

Материјал за рад:

- папир и оловка за сваког учесника
- картице партиципације за сваку групу учесника
- хамер и лепак или лепљива трака за сваку групу учесника
- материјал „Лествица партиципације“ за сваког учесника

Додатни материјал :

- „Добробити партиципације детета“, за водитеља

*****

ПРИЛОГ ЗА УЧЕСНИКЕ

КАРТИЦЕ ПАРТИЦИПАЦИЈЕ

Кад год мама и тата о нечему одлучују, не питају ништа мене и сестру, нити траже да нешто урадимо.

Школски парламент је донео одлуку о увођењу нових секција. Наставници ће је испоштовати уколико им одговара. Ученици немају никакву информацију о томе.

У наш ученички дом долазе људи из једне невладине организације који желе да у њега уложе извесни износ новца. Васпитачи су нам рекли да сви изађемо да их дочекамо и поздравимо једном песмом. Након тога ће они отићи на састанак на којем ће одлучити у шта ће уложити новац који је на располагању.

Од деце се тражи да дођу на седницу Уједињених Нација и одрже говор на тему положаја младих у својој земљи. Пре поласка за Америку, позвани су у надлежно Министарство, где је прегледан и преправљен њихов говор.

Отац је добио понуду бољег посла који је у другом граду, па би цела породица требало да се пресели. Мама и тата позивају и Милана да заједно о томе попричају и донесу одлуку.

Центар за права детета одлучује да преведе чланове Конвенције о правима деце на језик ближи младима. Позива младе да им се прикључе и изведу тај пројекат.

Млади из једног београдског насеља одлучују да покрену акцију изградње игралишта у кругу њихових зграда. Позивају одрасле из једне невладине организације да им се придруже, да им помогну у пласирању пројекта и проналажењу финансијских средстава.

Невладина организација Унија средњошколаца, радила је истраживање на тему функционисања основаних школских парламената. Саставили су упитник који би требало то да процени, а онда организовали сусрет са самим ученицима, на којем су им представили упитник и затражили њихово мишљење о томе да ли ће он добро процењивати ефикасност школског парламента, да ли је нешто важно изостављено, и сл. Уколико неке сугестије нису усвојили, образложили су због чега.

Ана је ученик осмог разреда. Време је да одлучи коју средњу школу би волела да упише. Родитељи су јој рекли шта они мисле да би за њу било добро и због чега, а затим јој препустили да сама размисли о свему и донесе одлуку.

*****

*****

***ПРИЛОГ ЗА УЧЕСНИКЕ

ЛЕСТВИЦА УЧЕШЋА

10 ДЕЦА УПРАВЉАЈУ

Деца одлучују шта ће да се ради, а одрасли се укључују само ако деца затраже помож.

9 ДЕЦА ВОДЕ – ОДРАСЛИ ПОМАЖУ

Деца воде у одлучивању уз помоћ одраслих.

8 ЗАЈЕДНИЧКО ОДЛУЧИВАЊЕ

Одрасли и деца заједно одлучују на принципу једнакости.

7 КОНСУЛТАЦИЈЕ

Одрасли консултују децу и пажљиво разматрају њихово мишљење, а затим одлучују узимајући у обзир све ставове.

6 ПОЗИВ

Одрасли потичу дечје идеје, али доносе одлуке потпуно самостално у складу са властитим погледима.

5 ПРИВИД

Одрасли одлучују шта ће да се ради. Након тога, деци је омогућено да одлучују о неким сасвим небитним стварима.

4 ДЕКОРАЦИЈА

Одрасли одлучују шта ће да се ради, а деца учествују певајући, играјући или статистирајући у неким церемонијама.

3 МАНИПУЛАЦИЈА

Одрасли одлучују шта ће да се ради а затим питају децу да ли се слажу (при чему они морају да се сложе).

2 ОДРАСЛИ УПРАВЉАЈУ УЗ «СМЕШАК»

Одрасли доносе све одлуке, а деци се говори шта треба да раде уз објашњење разлога.

1 ОДРАСЛИ УПРАВЉАЈУ

Одрасли доносе све одлуке, а деци се не говори ништа осим онога што треба да ураде.

0 НУЛА

Деца су у потпуности игнорисана у свим одлукама и активностима.

*****

*****

ПРИЛОГ ЗА ВОДИТЕЉА

“ДОБРОБИТИ ПАРТИЦИПАЦИЈЕ”

Добробити партиципације детета

Партиципација сама по себи није стање или крајњи исход. Она је сталан процес који води подељеној одговорности и заједничким активностима. Победник се не супротставља губитнику, зато што су обе стране победници. Нема наметнутих решења, она су заједничка. Степен и квалитет доприноса који појединачне стране остварују у процесу доношења одлуке и извођења активности, значајнији је од тога колико је чије мишљење уграђено у саму одлуку. То је процес учења чији су ефекти видљиви и краткорочно и дугорочно, а могу се представити троstrуко:

1. Дете које има искуство изражавања свог мишљења, његовог уважавања и предузимања активности, развија висок степен самопоуздања и самовредновања. Оно је спремно да прихвати да мишљења других такође имају вредност и на такав начин учи да делује у духу поштовања и сарадње. Дете које учествује у доношењу одлуке која се њега тиче спремније прихвата одговорност за њено спровођење, јер у потпуности разуме разлоге њеног доношења и последице њеног (не)спровођења;
2. Одрасли који подстиче модел сарадње и учешћа, слушања и уважавања, открива нове квалитете комуникације с децом. Слушајући и уважавајући дечја мишљења шири своја сазнања и спремнији је да адекватније одговори на дечје потребе. Такав модел неминовно губи негативне елементе ауторитарности и ствара предуслове за деловање из позиције *одраслог с позитивним ауторитетом*;
3. Деца која имају искуство партиципације и, сходно томе, развијен систем самовредновања, одговорности, уважавања мишљења других и сарадње, израшће у одрасле особе (и родитеље) који ће такав модел преносити и на своју децу, уграђивати га у све социјалне релације и на такав начин чинити основу цивилног, демократског друштва.

*****

V ТЕМА – ГРАЂАНСКА СВЕСТ

Циљ: развијање осетљивости за личну одговорност и могућност деловања.

Процес се одвија кроз:

- сензибилизацију за различите облике могућег деловања у правцу остварења или заштите одређеног права,
- развијање свести о личној одговорности за остваривање или заштиту одређеног права.

Могуће активности:

1. *Шта ја могу.....45 мин.*

Учесници се поделе у четири групе (уколико би групе имале више од 6 чланова, поделити их на осам група, тако да по две имају исти задатак). Добију инструкцију да ће свака група добити 5 чланака из новина, који говоре о неком проблему деце и/или младих. Задатак ће им бити да их прочитају и да размисле у којој мери би могли да утичу на решавање сваког од тих проблема и на који начин, с тим што ће једна група то разматрати са позиција чланова Владе (дакле, да замисле да су чланови Владе, шта би могли да учине са те позиције и колики утицај да остваре), друга са позиција невладиних организација, трећа са позиција медија и четврта из своје садашње позиције, позиције ученика. Процењену могућност утицаја треба да изразе у следећим терминима: никакав или веома мали утицај; мањи утицај; средњи; већи утицај; велики утицај или је потпуно у нашој моћи.

Водитељ припреми на хамеру скалу са пет подеока (у виду хоризонталне линије са јасно означеним подеоцима): никакав или веома мали утицај; мањи утицај; средњи; већи утицај; велики утицај или је потпуно у нашој моћи.

Када су се групе договориле у вези са проценом моћи утицаја на свих пет проблема, излажу на следећи начин: представник групе залепи сваки чланак лепљивом траком на онај део скале који одговара процењеној могућности утицаја (могу и проблеме на које се чланци односе написати на стикерима, сваки проблем на посебном стикеру, па стикере залепити на одговарајући део скале).

- Водитељ подстиче дискусију у правцу доживљаја велике разлике у моћи различитих друштвених улога; разлике међу групама у доживљају моћи појединих друштвених актера; наглашава вероватно изражен доживљај слабе моћи из своје актуелне позиције.
- Најбитнији део дискусије је подстицање ученика на размишљање о могућим начинима деловања из њихове позиције. Иако је спровођење Конвенције о правима детета примарна одговорност државе која је овај међународни акт

ратификовала и они сами могу доста тога да ураде да заштите своја права или обезбеде њихово спровођење. Они могу да се удружују зарад остварења заједничких интереса, могу да траже од одговорних институција да предузму одређене акције, па и да сами покрену и реализују одређене акције у школи или локалној средини (акције које сензибилишу грађанство за одређене проблеме; едукују јавност у вези са Конвенцијом и правима деце; акције којима се прикупљају финансијска средства за решење извесних проблема; акције чија је сврха протест, потписивање петиције и сл).

- У многим школама су основани ђачки парламенти, који могу да дају предлоге о школским активностима, уређењу школе, али и да скрену пажњу професора на случајеве кршења права ученика. Ученици имају и могућност да се удружују са другим школама и удружењима грађана те да заједно врше притисак, осмишљавају и спроводе акције. Ангажујући више људи, добија се већи потенцијал идеја (екипа људи различитих узраста, интересовања, знања, може боље осмислити акције, тако да су оне у већој мери прилагођене циљној групи, интересантније и ефектније), а притисак који се ствара је интензивнији.
- На крају, водитељ истиче да у скоро свакој ситуацији бар на неки начин можемо реаговати, те да је наша одговорност колико смо тога свесни, информисани о нашим правима и могућностима и спремни да у складу са тим и предузмемо конкретне кораке. Подсећа учеснике да уз права увек иду и одговорности, не само када су у питању други надлежни појединци или институције, већ и када смо у питању ми сами. То подразумева како преузимање одговорности за предузимање корака у правцу заштите и/или остваривања свог права, тако и одговорност да остваривањем свог права не угрозимо права других.

Материјал за рад:

- оловка и папир за сваког учесника
- 5 новинских чланака о проблемима деце и младих за сваку групу
- маказе и лепљива трака
- стикери

VI ТЕМА – СУКОБ ПРАВА

Циљ: упознати учеснике са појмом сукоба права и могућим начином њиховог превазилажења јер су то ситуације са којима ће се у свом будућем активистичком деловању често сретати.

Процес се одвија кроз:

- стицање увида да постоје ситуације сукоба у којима обе стране имају одређена права,
- подстицање осетљивости за позицију и гледиште других,
- подстицање разумевања узрока сукоба,
- стицање знања о могућим начинима превазилажења сукоба.

Могуће активности:

1. Прича о Ани ..... 60 мин.

Водитељ направи увод наводећи да се у животу често јављају ситуације сукоба у којима све стране имају своје виђење проблема, или свака страна има неко право које јој је угрожено. Такве сукобе обично није једноставно превазићи. Једном таквом ситуацијом ће се они данас бавити.

Подели учеснике у четири групе. Каже им да ће свака група добити опис проблема са аспекта једног учесника у конфликту. Задатак ће им бити да прочитају причу и разраде прво позицију особе чију су улогу добили (како се осећа, шта жели, који су јој интереси). Када су то завршили, следи инструкција да на исти начин размисле и о становишту осталих страна у сукобу; и, на крају, да размисле о томе које би могло бити решење тог сукоба. Изабраће једног учесника који ће глумити особу чију су улогу добили, док ће остали учесници бити активни посматрачи. Циљ „глумаца“ ће бити да представе своју позицију осталим странама у сукобу (чиме су незадовољни, у чему су ускраћени, шта желе), а затим да покушају да тај проблем реше на начин који је у њиховој малој групи сматран најадекватнијим.

Када су учесници спремни, одигравају ситуацију; остали пажљиво прате начине на које се приступа решавању проблема.

- Након приказа, водитељ подстиче дискусију у правцу тешкоћа које су имали приликом покушаја да реше проблем; процене решења до ког су дошли (да ли задовољава све стране у сукобу); како су до њега дошли, на који начин су размишљали; због чега нису дошли до решења, уколико је то био случај.
- Подсећа их на појам потреба са којим су се упознали на првој радионици и са важношћу „одлепљивања“ са свог становишта, за разумевање других (што је такође био један од исхода прве радионице), те их усмерава на превазилажење сукоба кроз увиђање потреба и интереса свих страна.

Учесници добијају материјал „Решавање сукоба у три корака“; враћају се у своје групе, размишљају о сукобу са ове платформе, трагају за потребама и интересима свих страна у сукобу и смишљају решење које би задовољило потребе свих.

Поново одигравају; остали активно посматрају.

Кратка завршна дискусија – да ли је нов приступ решавању проблема довео да нових алтернатива које учесници из претходне позиције нису сагледали као могућност; које све промене уноси ова перспектива (веће је задовољство решењем свих страна у сукобу, одржава се отворена комуникација и могућност даље сарадње међу актерима, већа је спремност свих да испуне свој део договора, сагледава се већи број алтернатива...).

Материјал за рад:

- папир и оловка за сваког ученика
- примерак приче о Ани из одређене улоге за сваку групу (свака група добија верзију догађаја само са становишта своје улоге)
- материјал „Решавање сукоба у три корака“ за сваког учесника

*****

ПРИЛОГ ЗА УЧЕСНИКЕ

'УЛОГЕ'

УЛОГА А: Ана, ученица 2. разреда средње школе

Зовем се Ана. Ученица сам 2. разреда средње школе. Имам 16 година. Најмлађи сам члан аматерске драмске групе 'Агора'. Прошлог лета моја трупа је освојила трећу награду на међународном такмичењу и позвани смо на двомесечну турнеју по САД и Канади. На пут треба да кренемо почетком марта и да се вратимо крајем априла. Јако желим да идем на ту турнеју јер ћу имати прилику да сретнем значајне људе, да упознам сличне трупе и да се на такав начин још боље припремим за аудицију на Академији драмских уметности. Још не знам како ће да реагују мој отац, разредна и директор школе. Сигурно ћу надокнадити изгубљене дане у школи и сустићи своје другарице и другове с градивом. Међутим, никад нећу надокнадити пропуштено ако не одем на турнеју с мојом трупом.

УЛОГА Б: Разредни старешина

Професор сам књижевности и разредни старешина у једном одељењу 2. разреда средње школе. Посебно сам поносна на једну од мојих ученица (Ана), која је изузетно надарена за књижевност, иако у другим предметима не показује тако сјајне резултате. Она је истовремено и најмлађи члан аматерске драмске групе 'Агора', која је прошле године на међународном такмичењу освојила треће место и као награду су добили позив на двомесечно гостовање у САД и Канади. Мислим да треба да иде на турнеју са својом трупом, иако ће тиме изостати са наставе готово два месеца (март и април). Увек јој остаје могућност полагања разредног испита, а ако случајно у томе не успе, губитак једне школске године и није велика цена ако се узме у обзир њена љубав према књижевности, драми, глуми и могућностима које јој се тиме могу отворити у животу. Подржаћу је свим срцем и покушаћу да употребим сав свој ауторитет да убедим Аниног оца и директора школе, који су против њеног одласка на турнеју.

УЛОГА Ц: Директор школе

Педагог сам по професији, а већ више година сам и директор средње школе. Ја сам апсолутни противник дугих одсуства са наставе, а нарочито у другом полугодишту 2. разреда јер је градиво врло обимно и захтевно. Готово је незамисливо да неко може да надокнади двомесечно одсуство и успешно заврши разред. Једна од наших ученица (Ана), као најмлађа чланица аматерске драмске трупе 'Агора' је позвана на гостовање по САД и Канади током марта и априла. Мени је заиста драго што је њега трупа успешна и што је Ана тако надарена за глуму, али школа је ипак најважнија. Осим тога, Ана је још увек релативно млада и ко зна да ли ће касније желети да се упише на Академију драмских уметности, да би јој ово искуство било толико пресудно. Зато не треба ризиковати да изгуби школску годину, а осим тога, у нашој школи делује одлична драмска секција у којој исто тако и без одсуствовања из школе може развијати свој таленат. Верујем да се и њен отац слаже с таквим ставом.

УЛОГА Д: Анин отац

Мислим да ја као Анин отац ипак треба да одлучим шта ће бити с мојим дететом и шта је за њу најбоље. Ана је ученица 2. разреда средње школе и аматерски се бави глумом у трупи 'Агора'. Истина је да је та трупа врло успешна (прошле године су освојили треће место на једном међународном такмичењу) и да је Ана најмлађа међу њима, а већ игра значајне улоге. То што су сада позвани на двомесечну турнеју током марта и априла по САД и Канади је сигурно важно, али ја нећу дозволити Ани да путује и да одсуствује из школе и да на такав начин потхрањује своју 'фикс' идеју да се у животу бави глумом. Наша породица је већ генерацијама породица лекара. Моја супруга и ја смо такође лекари и читав свој живот смо посветили томе да отворимо приватну клинику и обезбедимо једног дана запослење нашој деци. Сви смо свесни времена у коме живимо и да је данас готово немогуће наћи добар посао. И сада, када смо тај свој сан коначно остварили и отворили клинику, она наједном почиње да машта о некаквој глуми. То су вам данашња деца! Она може да се бави глумом аматерски, али од глуме, признаћете, не може да се живи.

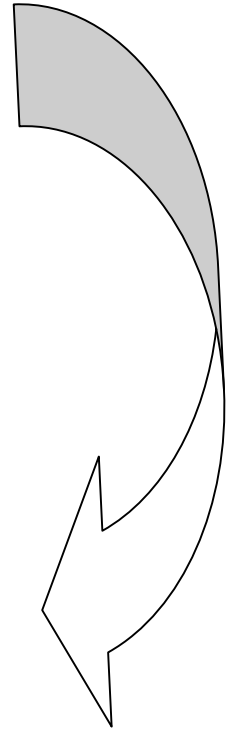
*****

*****

РЕШАВАЊЕ СУКОБА У 3 КОРАКА

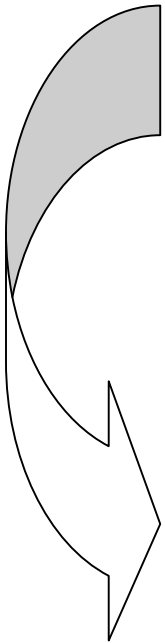
1. УПОЗНАВАЊЕ С ПРОБЛЕМОМ

Види у чему је проблем и због чега је настао.
Ако има више разлога који су довели до проблема,
изабери онај за који мислиш да је најважнији.

2. СЛУШАЊЕ

Слушај себе и другу особу с којом си у сукобу.
Шта је то што мисли и осећа друга особа,
а шта је то што ти мислиш и осећаш?

3. ПРОНАЛАЖЕЊЕ РЕШЕЊА

Пронађи решење којим ће обе стране у сукобу бити задовољне.

*****

2. Сукоб у школи.....60 мин.

Водитељ направи увод као и при опису претходне активности.

Подели учеснике у две групе. Свака добије да прочита причу о сукобу ученика једне школе око намене зграде у школском дворишту.

Случајним избором одреди се која ће група представљати коју групу ученика из примера. Размишљају о својој позицији, разрађују је и проналазе права из Конвенције која су им у овој ситуацији угрожена.

Бирају 2-3 представника који ће заступати њихове интересе у одиграном сусрету са другом групом ученика. Циљ им је да постигну договор, који прихватају обе стране.

- Након приказа, водитељ покреће дискусију у истом правцу као и у претходно описаној активности. Подсећа их на разликовање жеља и потреба и наводи да је оријентација на потребе и интересе свих страна у сукобу, дирекција која олакшава долажење до решења којим су сви задовољни. Добијају материјал „Решавање сукоба у три корака“.

Враћају се у групе да размотре проблем из нове перспективе. С том оријентацијом траже и нова могућа решења.

Поново одигравају сусрет.

Кратка завршна дискусија, у истом правцу као и у случају претходно описане активности.

Материјал за рад:

- папир и оловка за сваког ученика
- примерак приче за сваку групу
- материјал „Решавање сукоба у три корака“ за сваког учесника

*****

ПРИЛОГ ЗА УЧЕСНИКЕ

Пример сукоба права

У малој општини постоји једна основна школа која је врло добро опремљена училима и другом техничком опремом, има и велико школско двориште. У школи, међутим, не постоји сала у којој би се одвијала настава физичког васпитања, нити место где би ученици могли да се друже и проводе слободно време.

Поред школске зграде, а у склопу школског дворишта, постоји још једна зграда која не припада школи, већ општини.

Многи сматрају да је ова сала идеална да се њеним коришћењем испуне баш њихове потребе и свако има аргументе за ту тврдњу. На пример, у месту је све мање погодних простора за отварање нових привредних објеката. Група малих привредника је заинтересована да простор зграде узме у закуп. Но, општина је одлучила да зграду преда у власништво школи, под условом да се простору да она намена за коју се одлуче ученици.

Проблем је настао када су се ученици поделили у две групе које на различит начин виде решење ове ситуације. Једна група сматра да би простор требало претворити у салу за физичко, док друга мисли да би простор требало издати привредницима и да се од тог новца ученицима обезбеди бесплатна ужина и екскурзије. Уколико се не договоре, школа неће добити тај простор у власништво.

*****

VII ТЕМА – КАКО ДО ЦИЉА

Циљ: упознавање учесника са корацима које могу предузети у случају кршења права (кратка демонстрација основних етапа процеса планирања друштвеног активизма, чиме би се више бавили у наредној етапи пројекта).

Процес се одвија кроз:

- учење дефинисања проблема
- учење дефинисања циља који се жели постићи
- дефинисање отежавајућих и олакшавајућих околности
- дефинисање надлежних/одговорних актера
- размишљање о активностима које би се могле предузети у циљу постизања промене

Могуће активности:

1. Како до циља.....60 мин.

Водитељ направи кратки увод, помињући да док се за права разних мањинских група обично боре сами припадници угрожених група (жене се боре за права жена, особе са хендикепом се боре за своја права,...), често се очекује да се за права деце боре одрасли, јер деца не знају шта је за њих добро и како то да остваре.

Конвенција о правима детета даје деци и младима право да изразе своје мишљење о свим стварима које их се непосредно тичу и да се њихово мишљење узме у обзир. Поред тога, деца могу и да предузимају акције у правцу заштите и унапређења права која им припадају. Могу да се залажу за решавање неког свог проблема, али и да реагују у ситуацијама када су угрожена права других.

Циљ ове радионице је да стекну основна знања о процесу дефинисања проблема, планирања акције и о могућим начинима реаговања. Заинтересовани ће се тиме више бавити у следећем делу програма (у оквиру секције чије се оснивање планира).

Затим даје инструкцију учесницима да се сете неког проблема који их погађа, из уже или шире социјалне средине.

Поделити их у групе. Задатак им је да размене проблеме којих су се сетили и одаберу један на којем ће даље као група радити.

Кроз следећи процес, водитељ их води корак по корак. У току процеса обилази групе и помаже им. Размена у великој групи следи на крају, када су све етапе дефинисане.

Процес започиње инструкцијом да групе што јасније дефинишу проблем (шта је суштина ситуације која их угрожава). Од овог корака па на даље, задацима

приступају са аспекта организоване групе (нека замисле да су оформили удружење које се залаже за решавање проблема од којег су пошли).

Затим дефинишу циљ – што јасније и прецизније формулишу шта је то што желе постићи.

Након што су проблем и циљ релативно јасно одређени, разрађују могуће отежавајуће и олакшавајуће околности.

Циљ водитеља у овој етапи је *само да их подстакне* на размишљање о разним позитивним и негативним факторима са којима би се могли сретати у реалности да се заиста баве овим проблемом које је важно да освесте да би их могли узети у обзир при планирању најадекватнијег приступа решавању проблема. Није битно на овом месту правити дистинкцију између спољашњих и унутрашњих фактора, узрока и последица проблема.

Даље их водитељ усмерава да размишљају о појединцима и/или институцијама које су одговорне за настанак и/или решавање проблема – праве листу одговорних актера.

На крају, имајући све претходне фазе у виду, праве листу могућих правца деловања, акција које би могли предузети.

Групе излажу. Остали коментаришу: да ли се њихово виђење тог проблема разликује; да ли би нешто додали; да ли мисле да би неке акције које је група планирала биле слабог ефекта или чак контрапродуктивне, па би их скинули са листе;...

Водитељ својим коментарима подстиче разумевање смисла и значаја сваког од пређених корака и флуентност идеја.

Учесници добијају материјал „Како до циља“, као подсетник.

Материјал за рад:

- папир, оловке, фломастери за сваког учесника
- хамер за сваку групу
- материјал за учеснике „Како до циља“

*****

ПРИЛОГ ЗА УЧЕСНИКЕ

КАКО ДО ЦИЉА

1. Трудимо се да што јасније дефинишемо проблем који увиђамо (Шта нам то смета у нашој средини? Шта бисмо волели да је другачије?)
2. Трудимо се да што прецизније одредимо циљ који желимо постићи (Како бисмо волели да се то промени? Шта бисмо желели да постигнемо?)
3. Проналазимо што више околности које нам иду у прилог, које би нам могле олакшати да постигнемо оно што желимо (нпр. да ли су људи из средине у којој постоји тај проблем такође спремни да уложе труд да се он реши; да ли медији извештавају о том проблему; да ли бисте у тим акцијама имали подршку људи или организација од угледа и значаја за област у којој је проблем настао - на пример, људи који се баве заштитом средине, уколико је проблем загађење, или правника и других стручњака који се баве заштитом људских права, уколико је проблем из тог домена; да ли имате претходног искуства и знања у планирању и организовању сличних активности...)
4. Проналазимо што већи број околности које би нам могле отежати решавање проблема (други из ваше средине већином не мисле да је то проблем и нису спремни да вас подрже, нити да вам се придруже у његовом решавању; медији не извештавају о томе; људи или организације од значаја у овој области, не мисле исто као ви о том проблему и не желе да вам помогну; ваше недовољно знање или искуство у решавању сличних проблема; недостатак људи за извршење свих планираних акција; недостатак новца за извођење акција – нпр. уколико сте планирали да штампате летке и тако утичете на мишљење јавности; ...)
5. Откривамо који су појединци и институције одговорни за настајање и решавање проблема (да ли је проблем који смо приметили у области за коју је задужено неко Министарство или Центар за социјални рад, да ли је можда школа одговорна у некој мери за настали проблем, или ваша општина,...)
6. Смишљамо што већи број могућих активности, које би нас водиле ка решењу проблема (нпр. да ли би нам организовање јавних окупљања помогло да остваримо свој циљ, или писање петиција, или утицање на чешће јављање те теме у медијима, организовање трибина, предавања, придобијање утицајних и угледних чланова заједнице,...)

*****

VIII ТЕМА – ШТА МЕ БРИНЕ

Циљ: превентивно деловање у правцу оснаживања учесника за будући активизам.

Процес се одвија кроз:

- освешћивање могућих негативних импликација њиховог активистичког деловања
- размишљање о могућим начинима њиховог превазилажења
- освешћивање својих снага

Могуће активности:

1. Ослобађање из окова.....45 мин.

Водитељ направи кратак увод у смислу да сваки наш поступак, колико год нам се чинио исправним и позитивним, може имати и неке негативне последице по нас, о којима често не размишљамо унапред. Уколико се потрудимо да их предвидимо, можемо и нешто да предузмемо да их избегнемо, умањимо њихов интензитет или припремимо себе да се лакше са њима носимо.

Тако и борба за људска права, колико год била генерално племенита и хумана активност, може имати и негативне последице по људе који је спроводе. На данашњој радионици ћемо покушати неке од њих да предвидимо, да би нам било лакше сутра уколико се са њима заиста и суочимо.

Учесници добију инструкцију да размишљају о томе шта би их бринуло, које би лоше последице по њих могао имати њихов будући активистички рад (нпр. могући сукоби са професорима, добијање етикете „бунције“, негативни коментари вршњака, и сл.).

Затим сваки учесник добија по два балона и парче канапа. Надува балоне, напише на њима своје бриге и привеже их уз ноге као окове.

Следи заједничка дискусија у којој учесници износе своје бриге, а водитељ пружа разумевање и подстиче прво тог учесника, а затим и остале, да проналазе начине на које би се ти проблеми могли олакшати или превазићи.

Након што су продискутоване бриге свих учесника, водитељ затражи од њих да устану и ходају по просторији са својим оковима око ногу. Сугерише им да осете тежину својих окова.

Када има утисак да су доживели тежину својих окова, даје им инструкцију да их се ослободе, бушећи их ногом (стајући на њих) и да сада осете олакшање ослобађања терета.

Материјал за рад:

- фломастери
- по два балона за сваког учесника
- канап

2. Круг брига.....60 мин.

Водитељ направи краћи увод у истом смислу као што је описано у претходној активности.

Затражи од учесника да размишљају о томе шта их све брине у вези са њиховим будућим активистичким радом, које би све негативне последице то деловање могло имати. Направе листу свих брига којих су се сетили.

Водитељ им на пану представи круг брига: каже да се све наше свакодневне бриге могу посматрати с обзиром на степен нашег могућег утицаја на њихово решавање, с обзиром на то у којој мери су под нашом контролом. У том смислу, можемо их поделити на три групе (нацрта два концентрична круга). У унутрашњости малог круга су оне бриге чије је решавање потпуно у нашој моћи, само од нас зависи. Између два круга налазе се оне бриге чије је решавање делимично у нашој моћи, а делимично зависе од неког другог. У простору ван већег круга се налазе бриге чије је решавање потпуно ван наше моћи, на чије решење немамо никаквог утицаја.

Понекад нас муче проблеми чије је решавање у већој мери или потпуно ван наше моћи. Нервирајући се око проблема на које не можемо да утичемо, губимо енергију коју можемо усмерити на решавање проблема који зависе од нас. Стога је важно да направимо ову разлику, да би наше време и психичку снагу усмеравали на проблеме чије решавање можемо да потпомогнемо или самостално остваримо.

Враћа учеснике на њихову листу брига. Тражи да размисле колико је решавање сваке од њих у њиховој моћи, и да их према томе разврстају у кругу брига.

Када су завршили, у великој групи размењују бриге на које могу делимично или потпуно утицати. Водитељ их подстиче да размишљају о начинима њиховог превазилажења.

Водитељ каже да смо се до сада бавили нашим тешкоћама, а сада ћемо да размишљамо о оном што нас чини јаким. Даје им инструкцију да размисле шта то чини њихову снагу и да то затим представе пластелином.

Излажу појединачно своје моћи, уз кратко објашњење.

На крају их изложе заједно, ређајући их на начин који за њих представља нову целину, која симболизује њихову снагу као групе, у смислу међусобног разумевања и подршке.

Материјал за рад :

- папир и оловка за сваког учесника
- пластелин